Tartu Teoloogia Akadeemia

Aivo Prükk

Meie Isa Palve eestikeelsetest tõlgetest

Lõputöö

Juhendaja: mag. theol. Silja Härm

Tartu, 2013

Summary

Keywords: Lord's prayer, prayers, New Testament, eschatology, biblical translations

The Lord's Prayer's Estonian translations

In this paper Lord's prayer's translations into Estonian are analyzed. The original text is based on the Nestle Aland 27 edition of the Greek text. Exegesis is based on the latest English and German language commentaries of the Bible.

The paper consists of two chapters. The first chapter deals with the general issues of the Lord`s prayer and translations of the Bible into Estonian language. In the second chapter original text in Greek and the most important translations into Estonian are compared verse by verse.

The main conclusions are as follows:

Estonian translations of the Lord`s prayer are classified as non-eschatological text interpretations typical to the Western Christianity. The impact of the Luther's Catechism is evident in this regard, too. The problematic word ἐπιούσιον has been traditionally translated „igapäevane“ [daily] according to Luther`s interpretation. Only a footnote in a New Testament translation of 1989 refers to the alternative meanings of "our bread for tomorrow" or "the future kingdom of God". It is the only reference to the possible eschatological interpretation of the prayer.

Estonian translations leave open the question of forgiveness conditionality. Original text highlights the prayer’s preparedness to share God's gift of forgiveness. In all Estonian versions exists the opportunity for such an interpretation.

The translations of the last part of the prayer do reflect contemporary exegetical views. For instance, the 1989 version translates to "do not let us get into temptation", likely trying to take into account the broader context of New Testament (cf. Jas 1:13), while other translations use traditional but questionable translation "to lead us". In the older translations the word πονερόν is interpreted as the Devil, in the newer translations rather as evil in general.

Contemporary exegetical works tend to accept the viewpoint that the Lord`s prayer is essentially an eschatological text. Traditional Estonian translations are rather conservative, avoiding excessive eschatological tension.

Sisukord

1. Lühendid 5
2. Sissejuhatus 6
1. Meie Isa palvest 9
1.1. Allikate küsimus 9
1.2. Sõnastuse küsimus 9
1.3. Päritolu küsimus 11
1.4. Traditsiooniloo küsimus 11
1.5. Eestikeelsed allikad 12
1.5.1. Tõlkeloo küsimused 12
1.5.2. Wastne Testament 1686 14
1.5.3. Uus Testament 1715 15
1.5.4. Põhjaeestikeelne Piibel 1739 15
1.5.5. Suur („Looduse“) Piibel 1938 16
1.5.6. Uus Testament ja Psalmid 1938 16
1.5.7. Piibel 1968 16
1.5.8. Uus Testament 1989 17
1.5.9. Piibel 1997 17
2. Meie Isa palve tõlked ja eksegees 19
2.1. Tõlked ja eksegees 19
2.1.1. Matteuse 6,9 par Luuka 11,2a 19
2.1.1.1. Pöördumine 20
2.1.1.1.1. Eestikeelsed tõlked 21
2.1.1.2. Esimene palve 22
2.1.1.2.1. Eestikeelsed tõlked 23

2.1.2. Matteuse 6,10 par Luuka 11,2b 24
2.1.2.1. Teine palve 25
2.1.2.1.1. Eestikeelsed tõlked 26
2.1.2.2. Kolmas palve 26
2.1.2.2.1. Eestikeelsed tõlked 27
2.1.3. Matteuse 6,11 par Luuka 11,3 27
2.1.3.1. Neljas palve 28
2.1.3.1.1. Eestikeelsed tõlked 30
2.1.4. Matteuse 6,12 par Luuka 11,4a 31
2.1.4.1. Viies palve 32
2.1.4.1.1. Eestikeelsed tõlked 34
2.1.5. Matteuse 6,13 par Luuka 11,4b 34
2.1.5.1. Kuues palve 35
2.1.5.1.1. Eestikeelsed tõlked 38
2.2. Kokkuvõte 38
3. Kokkuvõte 39
4. Kasutatud kirjandus 42

1. Lühendid

aor	aorist
coni	konkuktiiv
Did	Kaheteistkümne apostli õpetus e *Didache*
imp	imperatiiv
KP1935	Koolipiibel 1935
L1940	Looduse Piibel 1940
NA27	Novum Testamentum Graece, Nestle-Aland 27. trükk
P1739	Põhjaeestikeelne Piibel 1739
P1968	Eestikeelne Piibel 1968
P1997	Eestikeelne Piibel 1997
p	pööre
par	paralleel
pass	passiiv
pl	pluural
resp	vastavalt
sg	singular
UT	Uus Testament
UT1989	Uus Testament 1989
UT1715	Uus Testament 1715
VT	Vana Testament
WT1686	Wastne Testament 1686

2. Sissejuhatus

> „Denn ich noch heutiges Tages am dem Pater noster sauge wie ein kind, trincke und esse wie ein alt mensche, kan sein nicht satt werden.[1] (Luther 1535)

Nõnda väljendab Martin Luther oma suhtumist Meie Isa palvesse. Ta ütleb edasi, et „see on parem kui psalter, kuigi ma psaltrit ka armastan – parim palve“. Meie Isa palve on olnud ristiusu kirikus kõige varasematest aegadest alates väga tähtsal kohal. Esmalt kahes evangeeliumis kirja pandud (Mt 6,9-13; Lk 11,1-4) ja ilmselt juba siis liturgilise tekstina kasutusel olnud. *Didaches* sõnastatud reeglis loeti seda kolm korda päevas (Did 8,2). 4. sajandi Jeruusalema Cyrilluse talletatud liturgia korras on Meie Isa palve epikleesi osana „usklike liturgias“. Nõnda on see mitte üksi palve eeskuju olnud, vaid Tertullianuse sõnadega *breviarum totius Evangelii*[2] ja selle kaudu üks fundamentaalsemaid dogmaatilisi tekste.

Palve uurimine Uues Testamendis on osa nn „ajaloolise Jeesuse“ uurimisloost. Teisalt on Meie Isa palve uurimine kujunenud lausa iseseisvaks teemaks. Ville Auvinen sedastab: „Näib, et peaaegu iga endast lugupidav Uue Testamendi teadlane on kohustatud kirjutama vähemalt essee mõnes ajakirjas või ekskursskommentaari Meie Isa palvest“ (Auvinen 2003:5).

Meie Isa palvet on küll väga põhjalikult uuritud, siiski on endiselt vastuseta mitmed küsimused. Kuivõrd on palve Jeesuse sõnastatud? Nimelt Matteuse ja Luuka sõnastused on erinevad, mis tingib küsimuse: kumb on autentsem? Selline küsimuseasetus liigitub laiemalt ajaloolise Jeesuse uurimise valdkonda.

Teine oluline küsimus on Meie Isa palve tõlgendamises. Mt 6,11 sõna ἐπιούσιον (igapäevane/homse päeva) tõlkimise/tõlgendamise viisist olenevad kogu palve mõtestamise võimalused. Siin on kaks koolkonda: 1) mõista kogu palvet või „meie“ osi immanentselt

---

1 Sks.k.: „Kuigi ma veel tänasel päeval issameiet imen kui laps, joon ja söön kui täiskasvanu ei saa sellest küllalt saada.“

2 Ld.k.: Kogu evangeeliumi essents ja kokkuvõte

tänaseks hädatarviliku kontekstis või 2) mõista kogu palvet või suuremat osa sellest eshatoloogiliselt, lõpuaja Jumala kuningriigi peatse saabumise kontekstis.

Eestikeelsena on Meie Isa palvet loetud ilmselt samuti väga vanast ajast. Esimene kirjalik tunnistus on säilinud 1535. aastast Kullamaa katekismuse näol. Et Meie Isa palve on olnud oluline, sellest kõneleb ka kirjalike allikate hulk. Katekismused ja muu vaimulik kirjandus sisaldavad seda esimese piiblitekstina. Mitmed esimeste piiblitõlgete koostajad on välja andnud tõlketööd toetava grammatika, aga ka katekismuse. Sealsed seletused on põnev materjal tõlkija kaasaegse arusaamise kohta Meie Isa palvest. Kahjuks käesoleva töö maht ei võimalda katekismuste seletustega tegelda, aga materjal vääriks uurimist. Olemas on Toomas Põllu poolt Wanradt-Koelli katekismuse teoloogiline analüüs (Põld 2003).

Käeolev töö käsitleb Meie Isa palve tõlkimist tähtsamates eestikeelsetes piiblitõlgetes. Kui mujal on Meie Isa palve kohta teadustöid rohkesti, siis eestikeelsena teoloogide poolt uuritut ei ole palju. Vaid Toomas Põllu väitekirjas „Kullamaa katekismus“ (Põld 1996) käsitletakse ka seal sisalduvat Meie Isa palvet. Toomas Paul kurdab kogu eestikeelse piibli vähese uurituse üle: „Piiblit kui tõlget on senini vähe analüüsitud. Uku Masing on kirjutanud kirjandus- ja keeleajaloolisi artikleid, mis käsitlevad vaimuliku terminoloogia kujundamist, keeletülisid ja piibli tõlkimist. Kristiina Ross on analüüsinud Georg Mülleri ja Heinrich Stahli psalmitõlkeid, Heinrich Gösekeni ja Virginiuste käsikirju ning P1739 Ülemlaulu tõlkimist. Uuritud on piibli kogu mahust üsna vähe ja seetõttu on vastuseta mitmed küsimused“ (Paul 1999:30). Käesolev töö on parimal juhul väike panus UT ühe lõigu uurimisele.

Meetodina on käesolevas töös kasutatud võrdlevat tekstianalüüsi. Esmalt on kõrvutatud erinevate tõlgete tekstid. Järgnevalt on ülevaade tähtsamate sõnade tõlkevõimalustest ja olulisematest eksegeetilistest seisukohtadest autoriteetsete tekstikommentaaride põhjal. Sealseid probleemikäsitlusi eestikeelsete tekstidega kõrvutades on võimalik määratleda viimastes realiseeritud tõlkevõimalused. Samuti saab kokku võtta ja välja tuua eestikeelsete tõlgete nüansid.

Käsitluse alla tuleb UT Meie Isa palve tekst, nagu see on talletatud sünoptikute poolt (Mt 6,9b-13; Lk 11,1-5). Võrdlevas analüüsis käsitletakse eestikeelsete tähtsamate tõlgete (WT1686, UT1715, P1739, UT1938, L1939, P1968, UT1989, P1997) Meie Isa palve suhet

kreekakeelse algtekstiga (NA27 pakub algtekstiski mõned alternatiivvõimalused). Võrdlusesse on lisatud ka Meie Isa palve esimesest eestikeelsest tekstiallikast Kullamaa katekismusest.

Käesolev töö koosneb kahest osast. Esimeses osas tutvustatakse Meie Isa palvega seotud üldküsimusi ja iseloomustatakse töös analüüsitavaid eestikeelseid piiblitõlkeid. Töö teiseses osas analüüsitakse palve haaval tähtsamaid sisulisi küsimusi. Salmi analüüsiks on esmalt toodud võrdlevad tõlked, järgnevalt kommentaar sõnade ja fraaside kohta ning viimaks eestikeelsete tõlgete võrdlev analüüs. Kokkuvõttes käsitletakse Meie Isa palve analüüsist tulenevaid järeldusi.

1. Meie Isa palvest

1.1. Allikate küsimus

Meie Isa palve on meieni säilinud kahes Uue Testamendi redaktsioonis, Matteuse evangeeliumis mäejutluse osana (Mt 6, 9-13) ja Luuka evangeeliumis 11. peatükis (Lk 11,1-4). Lisaks on Matteuse tekstiga lähedases sõnastuses Meie Isa palve *Didaches* (Did 8,2).

Matteusel on Meie Isa palve kontekstiks mäejutlus, võrdlus variseridega almuste, palvetamise ja paastumise osas (6,1-18). Selline ülesehitus lubab seda pidada lühikeseks palveõpetuseks. Ka Luukal on Meie Isa palve raamistuseks palvekatekismus (11,1-13). See on neljaosaline, algab sõnadega „Õpeta meid palvetama“, millele järgneb Meie Isa palve, tähendamissõna paluvast sõbrast, kutse palvele ja pilt heast isast, kes kuuleb palveid. Matteus räägib seega palvest neile, kes juba palvet õppinud on, Luukas neile, kes veel tõeliselt palvetamist õppima peavad. Matteuse katekismus on suunatud juudakristlastele, Luukal pagankristlastele. (Jeremias 1979:189)

Meie Isa palve sisulised probleemid samastuvad sünoptiliste evangeeliumite kui ajalooallikate probleemidega ning küsimusega, mida rääkis Jeesus tegelikult. Meie Isa palve sisu analüüs on seotud ka sama küsimusega, millega kahe allika teooria: kust võtab Q oma sisu ning kuidas Matteus ja Luukas seda muudavad. Tõenäoliselt Matteuse ja Luuka MIP versioonid pärinevad ühisest allikast (Q) ja erinevused on tingitud – vähemalt osaliselt – Matteuse ja Luuka koguduste erinevast liturgiatraditsioonist. Kolmas versioon, Didache, paistab olevat Matteuse tekstist sõltuv kas otseselt või ühise liturgiatraditsiooni kaudu. (Auvinen 2003:129)

1.2. Sõnastuse küsimus

Luukas ja Matteus pakuvad varaseima kirjaliku tõendi Meie Isa palvest. Nad näitavad seda, mis on tõene sünoptilise traditsiooni kohta tervikuna: sama allikmaterjali edasiandmisel on arvestatavad erinevused nii pikkuses kui sõnastuses. Kuid arvestada tuleb palve erilist saamisviisi. Palve on Jeesuse antud juhend, mis sai palvevormeliks. Mõlema evangelisti kirjapandud ja aktsepteeritud tekstid on olnud retsiteerimiseks koguduses. (Vögtle 1978:93) Erinevused sõnastuses viitavad erinevustele koguduste traditsioonides ja tõstatavad küsimuse algsest vormist.

Senised uurijad on seisukohal, et Meie Isa palve Luuka sõnastus (Lk 11) on algusest peale lühem olnud kui Matteuse oma, samas Matteuse sõnastus on arhailisem ja sõnastuselt lähedasem palestiina keelepruugile kui Luuka oma. (O'Neill 1993:3; Jeremias 1979:160) Matteus kasutab patu kohta sõna „võlg", Luukas „patt". Jeesuse emakeelele – aramea keelele – on iseloomulik kasutada patu kohta sõna חוֹבָא *hoba*, mis otsetõlkes tähendab „rahavõlg". Matteus tõlgib selle sõna otse sõnaga „võlg" ja annab sellega vihje, et Meie Isa palve ulatub tagasi arami keeleruumi. (Jeremias 1979:159)

Teine viide, mis juhib tagasi arami mõtlemisse, on termin έπιουσιον, mille tähendus kreeka keeleruumis on lahtine. Hieronymose sõnul on selle sõna aramikeelne vaste kadunud Naatsaretlaste evangeeliumis מָחָר *mahar*, mis tähendab „homme". Ühtlasi võib *mahar* tähendada ka Kristuse taastulemise päeva. (Jeremias 1966:166) Seega pidi Meie Isa palve sõnastus olema selline juba Q aramikeelses eelloos, tõenäoliselt ka juba Jeesusel.

Jeremias pakub ühe Meie Isa palve aramikeelse versiooni:
'Abba
Jitquaddaš šemak / tete makultak
Lahman delimhar /hab lan joma den
Ušeboq lan hobain / kedišebaquan lehammabain
Wela' ta'elinnon lenisjon ||
(Jeremias 1979:160)

Luuka sõnastus on lühem kui Matteusel (viis palvet). Kuna tegemist on pagankristlastele suunatud palvevormeliga, puuduvad sealt tõenäoliselt juudakristliku koguduse lisatud juudi palvetraditsioonile iseloomulikud liturgilised osad. Lühike algus „Isa", Matteuse kolmas ja seitsmes palve puuduvad. Siiski sisuliselt on öeldud sama, mis Matteuse pikemas vormelis. Tõenäoliselt on Luuka lühem sõnastus algsem. Kinnitust sellele oletusele leidub Markuse ja Johannese evangeeliumide Jeesuse palvetest (Mk 14,32-42; Jh 17) (Jeremias 1966:158; Stevenson 2004:23). Siiski on kirikus valdavaks saanud Matteuse sõnastus, seda juba *Didachest* alates. (Stevenson 2004:24)

1.3. Päritolu küsimus

Meie Isa palvele sarnast materjali leidub rohkesti rabiinliku juutluse tekstides. Selline palvevorm ei olnud midagi uut piiblimaal ja sealsete inimeste hulgas. Auvineni meelest on peamine sarnasus rabiinlike palvete ja Meie Isa palve osas see, et nad kõik võtavad oma motiivid ja isegi formuleeringud ühisest allikast, juutluse varasest palvetraditsioonist. Rabiinlikud juudi palvete paralleelid Meie Isa palvega on uurijate poolt üldiselt aktsepteeritud. Selles seoses on lähedased just *Amidah* ja *Quaddish* palved. Need palved (või vähemalt nende motiivid) on pärit templi hävitamise eelsest ajast. Samas me ei tea täpselt kuidas neid 1. sajandi Palestiinas retsiteeriti. (Auvinen 2003:140) Meie Isa palve ei sisalda algkoguduse teemasid, nagu kristoloogia, Poja ühendamine Isaga, Vaim, kirik, vaid see on just selline palve, mida ka juut võib paluda (Becker 1996:330).

Jeesus kasvas üles sünagoogi arami ja heebreakeelsete palvete keskel. Lähim paralleel Meie Isa palvele on rabiinlik *Quaddish* ehk „Püha“: „Kirgastatud ja pühitsetud saagu Tema suur nimi maailmas, mille Ta on oma tahtmise kohaselt loonud. Ja seadku ta oma kuningriik teie eluajal ja teie päevil ning kogu Iisraeli koja elupäevil rutusti ja koheselt. Ja seepeale öelge aamen.“ (Petuchowski 1978:37)

Juudi päevane peapalve *Tephillah* või *Amidah* palub leiba, andeksandmist ja kurjast hoidmist. Kuigi Meie Isa palve ei ole mingil moel eksklusiivselt „kristlik“, ilmneb eriline motiivide kooslus tüüpilisena Jeesuse õpetusele. (Tomson 2001:32)

1.4. Traditsiooniloo küsimus

Meie Isa palve Matteuse vormis on universaalselt kasutatud kristlikus liturgias vanimaist aegadest alates. Teksti tõlgenduse eripära sõltub tõlgendajate kultuurilisest ja teoloogilisest taustast.

Monastiline reformaator Petrus Damiani (1007-1072) õhutab kleerust ja Milano rahvast seadma oma südamed kõigele taevalikule, kui nad seda palvetavad, sest Isa on enam taevas kui maal. Jean Calvin (1509-1564) näeb selles pigem kõige kaasahaaramist (nii selle kui tuleva maailma) kristlaste palvetesse, mille pärast peaks paluma ja mille poole pürgima. Hispaania müstik Theresa Avilast (1515-1582) tõi välja, et kuna Meie Isa palve meenutab meile, et oleme kõik ühe Isa lapsed, hoiatab ta meid võrdsusele Jumala ees hoolimata

sünnipärasest või muust seisusest. Tema soovitus oli, et täiuslikuks sisekaemuseks peaks igaüks seda palvet paluma. (Mursell 2006:255)

Meie Isa palve on leitav Jeruusalema Cyrilluse liturgia korrast 4. sajandist. Seal on olulised kaks aspekti. 1) juba selles korras kuulub Meie Isa palve usklike liturgiasse armulaua epikleesi juurde – vanas kirikus oli Jeesuse palve püha, seda ei võinud lugeda katekumeenid, vaid see oli ristitute osa; 2) palve kuulumine armulaua epikleesi juurde viitab kogu palve mõistmisele eshatoloogilisena, sama aspekt on säilinud ladina kiriku *Vulgata* tõlkes, kus επιουσιοσ tõlgitakse „*supersubstantialem*“, mis annab leivale tähenduse „taeva leib“ ehk „manna“. Taevase reaalsuse ligiolule viidatakse mitte ainult „sina“ palvetes, vaid ka „meie“ palvetes. See käsitlus on läbi ajaloo idakiriku traditsioonis oluline olnud. (Jeremias 1966:152–153)

Meie Isa palve juures võib Stevensoni järgi näha kahte traditsioonilist lähenemist (Stevenson 2004:222), üks jagab Meie Isa palve seitsmeks, teine kuueks palveks. Läänekiriku traditsioon pakub Tertullianusest ja Augustinusest alates platonistliku kolme taevase / nelja maise palve, seega seitsme palve süsteemi. Selline arusaamine on läänekirikus valdav olnud kuni kahekümnenda sajandini. „Meie“ palvete neljaks jagamine tuleneb asjaolust, et „ära saada meid kiusatusse“ ja „vaid päästa meid ära kurjast“ on käsitletud eri palvetena. Luther jääb seitsmeosalise struktuuri juurde, samuti on palve leiva kohta tal käsitletud kui maiste vajaduste palve. Idakiriku traditsioon pakub kuue palve süsteemi. Seal, Johannes Krisostomose ja Aleksandria Cyrillosega eesotsas, ollakse seisukohal, et kannatused ja kurjast päästmine on sama palve osad, seega on kolm „meie“ ja kolm „sina“ palvet. See skeem, milles puudub vahetegemine taevasel ja maisel, on tänase päevani Idakiriku traditsiooni juhtinud. Neljandal sajandil on käsikirjadesse lisandunud palve lõppu doksoloogia, ilmselt liturgilise kasutuse osana. Reformaator Calvin heitis kõrvale patristilise läänekiriku skeemi ja liitus idakiriku arusaamaga kuuest palvest ja ülistusest, mis tingis luterliku ja reformeeritud kiriku Meie Isa palve traditsioonide lahknemise.

1.5. Eestikeelsed allikad

1.5.1. Tõlkeloo küsimused

Piiblikeel oma ajalise ja kultuurilise distantsiga, rohke pildikeelega ja sümbolite kasutamisega ei ole kerge lektüür. Piibli ja piiblitekstide tõlkimine on keeruline ülesanne, jälgima peab väga paljusid komponente. „Ei ole võimalik „lihtsalt“ tõlkida klassikalist teksti seda samaaegselt uurimata“ (Paul 2012:86). Kogu tõlkeprotsess on teaduslik uurimistöö, tõlkimine on vaadeldav teatava metateksti loomisena, mis eeldab eksegeesi ja kommentaariumi ning lõpuks

tõlkija kaasaegse teaduse taseme ja kultuurisituatsiooni väga head tundmist. Ainult kõige selle arvestamine tõlkimisel paneb „surnud“ teksti taas „elama“. „Kreeka verbid on niivõrd laia diapasooniga, et iga tõlkevaste konkreetsust taotlevasse eesti keelde jääb paratamatult vaid mitmest võimalikust aspektist ühe edastamiseks. Iga tõlget saab vaidlustada, õigupoolest ongi mingi teksti uus tõlge katse anda sõnumit senisest paremini edasi“ (Paul 1999:250).

Meie Isa palve tõlkimine on osa piiblitõlkimisest, samas on see seotud üldise traditsioonilooga ja tõlkija kaasaegse tõlgenduskeskkonnaga. Nõnda on senised eestikeelse piibli tõlkijad lisaks grammatikale välja andnud ka „abc“-raamatuid ja katekismuse redaktsioone, mille üks peatükk tavaliselt Meie Isa palvet käsitleb. Meie Isa palve P1997 redaktsioon on aga kooskõlastatud Eesti kõigi Kirikute Nõukogu liikmeskirikute poolt. (Roosimaa 2004:33)

Meie Isa palve on eestikeelses kirjalikus traditsioonis jälgitav mitmete allikate vahendusel. Tähtsamaiks võib pidada eestikeelseid piiblitõlkeid. Piibel, mis jõudis XIII sajandil Eestimaale, oli ladina keeles, Hieronymuse tõlke redigeeritud versioon, nn. *Vulgata* (*vulgata versio* – „ühine teisend“). Liturgia keeleks on olnud katoliku kirikus kuni II Vatikani kirikukoguni ladina keel, jutlustamise ja pihtimise puhul on alati ja igal pool kasutatud kohaliku rahva keelt. Nagu leitud palveraamatute katkeist nähtub, on juba väga vanast ajast olemas palvete ja pühitsusvormelite kirjapanekuid kohalikes keeltes (Paul 1999:100).

Vanimad säilinud seotud tekstid eesti keeles on Kullamaa vakuraamatusse umbes aastatel 1524-1532 tehtud sissekanded. Käsikirja lõpus on eestikeelse maarjapalve ja uustunnistuse kõrval olemas ka Meie Isa palve. (Põld 1996:92–108)

Eesti arengut mõjutavas saksa kultuuriruumis sai reformatsioonijärgselt keelt ja meelt määravaks Martin Lutheri saksakeelne piibliversioon. Tema tõlkes ilmus UT saksa keeles 1524. aastal ja kogu Piibel 1534. aastal. Rootsi keelde tõlgiti Piibel reformatsiooniideest tiivustunult väga kähku; esimene rootsikeelne UT ilmus 1526 ja täispiibel 1541. Ka soome keelde tõlkis piiskop Mikael Agricola UT juba 1548. aastal; täispiibel ilmus küll alles 1642. Lätikeelne piibel ilmus 17. sajandi lõpus: lätikeelne UT Ernst Glücki tõlkes ilmus 1685. aastal, läti täispiibel ilmus 1694 (Ross 2004). Võrreldes ümbritsevate protestantlike

rahvastega said eestlased omakeelse pühakirja väga hilja. Eesti keeles ilmus täielik Piibel esimest korda trükist aastal 1739. (EKI 2013)

Roosimaa leiab, et esimeste eestikeelsete tõlgete tegemise aluseks võetud teksti (WT1686 puhul saksa teksti, UT1715 puhul WT1686 teksti) püüti tõlkida sõnasõnaliselt, samuti püüti järgida alusteksti keelelist vormi, lauseehitust jne. Võimalikult sõnasõnalise tõlke taotlus kajastub ka P 1997 juures, seda nii toimetusele saadetud parandusettepanekute kui ka toimetusepoolsete otsuste osas. (Roosimaa 2004:209)

Järgnevalt on lühidalt iseloomustatud töös kasutatud UT tõlkeid toetudes peamiselt väljaannetes enestes olevatele andmetele ning Eesti Keele Instituudi internetis leiduvale ülevaatele. (EKI 2013)

1.5.2. Wastne Testament 1686

Esimene eestikeelne piiblitõlge oli hilisem naaberrahvaste omast. Ka on selle saamisloost vähe teada. Samal ajal kui käisid ägedad vaidlused põhjaeestikeelse piibli keele üle, avaldati Kambja õpetaja Andreas Virginiuse poolt 1686. aastal esimene piiblitõlge Lõuna-Eesti keeles. Lõuna-Eesti tõlke tegelikust saamisloost pole kuigi palju teada. Traditsiooniliselt peetakse selle peamisteks tõlkijateks eesti kirjakeele arendamisel olulist rolli mänginud Kambja pastorit Andreas Virginiust ja tema poega (hilisemat Puhja ja Otepää pastorit) Adrian Virginiust. (EKI 2013) Roosimaa on leidnud, et põhiline tõlkija oli ikkagi Andreas Virginius ning Adrian oli Uue Testamendi lõunaeestikeelse väljaande juures eeskätt teksti trükieelne ühtlustaja ja korrektor. Senine tõlkeanalüüs on lubanud väita, et tõlke lähtetekstina on kasutatud nii M. Lutheri tõlget kui ka kreeka originaali. (Roosimaa 2004:38)

Toomas Paul tunnustab WT1686 tõlkijaid: „Tõlge on tehtud algteksti sisulisi nüansse arvestades. Mõistetavuse parandamiseks on tõlkesse lisatud sõnu, mida originaalis ei esine, kuid lisatud sõna on alati kirjapildis eristatav.“ (Paul 1999:117)

Wastse Testamendi keele kohta avaldab tunnustust ka Jaak Peebo: „Kokkuvõtteks võib öelda, et varasemaga võrreldes on Wastse Testamendi keel suur ja sihipärane samm kirjakeele lähendamisel tõelisele rahvakeelele.“ (Peebo 2001:43)

1.5.3. Uus Testament 1715

Esimese põhjaeestikeelse piibliväljaandena on 1715. aastal Tallinnas ilmunud „Meie Issanda Jeesusse Kristusse Uus Testament ehk Jummala Ue Säduse Sanna“ oluline ühenduslüli rootsiaegse 17. sajandi ja pietistliku 18. sajandi eestikeelse kirjasõna vahel.

UT1715 tekst on eelnenud sajandi 40-ndatel aastatel alguse saanud tõlkepüüdluste vili, mis hiljem uutes oludes kohandati 1739. aasta esimese eestikeelse täispiibli tõlkearusaamadele. (Ross 2004) UT1715 on 18. sajandi esimesel kümnendil rühma võimekate Põhja-Eesti pastoritest piiblitõlkijate töö vili, eestvedajaks Pühavaimu koguduse õpetaja Eberhard Gutsleff. Ühiselt töötati läbi ja toimetati üle J. Hornungi tõlge või mingi selle revideeritud variant, kuid trükki see sõja tingimustes esialgu siiski ei jõudnud. Puhas käsikiri 1705. aastast sattus sõjakeerises Pärnu kaudu Rootsi (käsikiri Stockholmi Kuninglikus Raamatukogus). Sama käsikirja põhjal ilmus 1715. aastal Uus Testament Põhja-Eesti keeles. (EKI 2013)

1.5.4. Põhjaeestikeelne Piibel 1739

Anton Thor Helle eestvedamisel ning juhtimisel asuti 1720-ndate aastate keskel tõlkima ka VT-i. Tõlke tänini säilinud mustandkäsikirja järgi otsustades võttis tõlkimisest osa rohkem kui kümmekond pastorit. Kanooniliste raamatute toimetamine ja ühtlustamine kestis kuni 1734. aastani. 1735. aastal revideeriti kogu käsikiri veel kord üle ning seejärel asuti tõlkima puuduvaid apokriiva raamatuid. VT-i hakati trükkima 1737. aastal, kuid apokriivade toimetamine kestis 1738. aasta suveni. Terve Piibli trükkitoimetamine oli rahaliselt keerukas. Siinjuures oli eestimaalastele toeks vennastekoguduse rajaja krahv Nikolaus Ludvig von Zinzendorf, kes 1736. aastal külastas Tallinnat ja kutsus üles tegema annetusi Piibli trükikulude katmiseks. Esimene eestikeelne Piibel ilmus 1739 aastal. (EKI 2013) Vello Salo sedastab, et „oma aja kohta oli P1739 väga hea.“ (Salo 1994:6)

Eestikeelse piibli ühe võimaliku eeskujuna on oletatud soomekeelset piiblit. Siiski, kui soome 1541. ja 1737. a., rootsi 1642. a. ja ka läti 1685. a. tõlgete aluseks on olnud Lutheri saksakeelne tekst (Paul 1999:444), siis P1739 puhul jääb mulje, et Lutheri tõlge polegi olnud vahelüliks originaali ja eesti tõlke vahel. Sõnade semantilise tõlgenduse seisukohalt on P1739 kõige lähedasem Berleburgi Piiblile. (Paul 1999:446) „Berleburgi piibli tõlkija J. H. Haug veetis suure osa oma elust Berleburgis krahv Casimiri lossis. 1730. aastal külastas seda krahv Zinzendorf. Kuigi eesti tõlge ei kattu Brandenburgi tõlkega sedavõrd, et oleks põhjust oletada

viimase kasutamist eesti tõlke otsese eeskujuna, on siiski põhjust oletada, et tõlgete tagamaad on ühised. Arvestades ka piiblitõlkes osalenud isikute võimalikke seoseid hernhuutlusega, tohib oletada, et ühiseks allikaks võis olla mingi hernhuutlikes ringkondades levinud käsikirjaline tõlge.“ (Paul 1999:447). Keelelises osas on A. Saareste leidnud, et 16.-17. sajandi kirjakeele traditsiooniga võrreldes märgib see tõlge õige tuntavat muutumist, mis avaldub uutes keelendites, aga ka lauseehituse edenemises. Saareste väidab, et P1739 keel kannab enam läänelist ilmet, sisaldades vähemal määral ka idapoolseid sugemeid. (Saareste 1939:223–225)

1.5.5. Suur („Looduse“) Piibel 1938

Suur Piibel on välja antud Tartu kirjastusühingu „Loodus“ poolt eestikeelse piibli 200-nda juubeli tähistamiseks. Redigeerijaks oli Uku Masing ja keeleliseks korrektoriks Johannes Voldemar Veski. L1938 ilmus vihikute kaupa (nr 1-13/14) aastatel 1938-1940. Aluseks võeti Bergmanni tõlge. Suure Piibli sõnavara on taotluslikult arhailine. L1938 on jätnud jälje eesti kultuurilukku piiblinimede normina (Paul 1999:700–702). Vello Salo avaldab tunnustust Suure Piibli tõlke korrektsusele: „Kui keegi, kes algkeeli ei valda, soovib teada, mis algtekstis seisab: Vaadake Suurest Piiblist! Masing oli väga järjekindel, sõnade vastavus läheb niikaugele, et me võiksime oma Juubelipiiblist heebrea keelde tagasi tõlkida.“ (Salo 1994:8)

1.5.6. Uus Testament ja Psalmid 1938

Harald Põllu 1938. aasta tõlke aluseks oli Nestle-Alandi 16. trükk seniste tõlgete *textus respectuse* asemel. Tööd alustas H. Põld 1933. aastal. Oluliseks muutuseks oli uue šrifti – antiigua – kasutuselevõtmine. Tõlkimine kestis kuus kuud, käsikiri valmis 1934. aasta märtsikuuks. 1934. aastal otsustas piiblitõlkekomisjon tunnistada Põllu UT tõlke vastuvõetavaks. 1935 aastal ilmus Harald Põllult prooviväljaanne uue piibli „katsepalana“: *Piibel. Lühendatud väljaanne koolile ja kodule* (KP1935 1935). Koolipiiblile osaks saanud kriitika tingis teksti uuesti läbivaatamise vajaduse. Põllu UT ja Psalmide tõlge ilmus augustis 1938. aastal taskuformaadis. (Paul 1999:666)

1.5.7. Piibel 1968

P1968 koosneb kahe tõlkija tööst. Uue Testamendi ja Taaveti Laulude osa on redaktsioon Harald Põllu 1938. aasta tõlkest, Vana Testamendi on tõlkinud Endel Kõpp. Välis-Eesti Piiblitõlkekomisjoni tööd juhtis Richard Koolmeister. Redigeerimisega alustati 1953. aastal. Esialgu tegeldi UT ja Taaveti laulude vigade parandustega. 1955. aastal andis Toomas Põld

ligi 950 parandusettepanekut üle ja palus otsustada edasine töö käik. Samal aastal moodustati piiblitõlkekomisjon. Vana Testamendi tõlkimisega asus tööle Endel Kõpp, keelelise korrektuuri teostas nii VT kui UT puhul Johannes Aavik. 1961. aastaks valmis VT tõlge, 1966. aastal UT redaktsioon. P1968 tõlke käsikiri on eesti pagulaste kingitus Briti ja välismaa piibliseltsile. Esimene eksemplar ilmus trükist 19.2.1969. P1968 vormistus on varasmatest erinev: kasutatud on ladina aapeid ja loobutud piibli taandreaga algavateks salmideks hakkimisest, kuigi tekst on kahes veerus nagu varasemates tõlgetes. (Paul 1999:739–740)

1.5.8. Uus Testament 1989

UT1989 aluseks on Nestle-Alandi 1979. aasta 26. trükk (NA26), mis oli väljaandmise ajal uusim ja viimaseid tekstileide arvestav. Kohaviidete aparatuur on samuti võetud samast NA26 väljaandest. Uuele Testamendile on lisatud Hillar Põllu ja Uku Masingu Psalmide tõlge heebrea keelest. Uue Testamendi on tõlkinud Toomas Paul ja Uku Masing aastatel 1973-1982 (Paul 1989:14). Tekst töötati läbi poolteist korda, sest töö käigus selgus, et esimesed osad tuleb veel kord üle mõelda (Paul 1999:770). Üksiksõnade tõlkimise asemel üritati UT teoloogiliselt ja psühholoogiliselt oluliste terminirühmade kompleksset analüüsi ja sellele vastavat transformeerimist eesti keele võimalusi kasutades (Paul 1999:772). 1983. aastal anti käsikiri koos Hillar Põllu Psalmide tõlkega peapiiskopile üle. Erinevatel põhjustel jõuti trükkimisotsuseni alles mais 1988. Käsikirja vaatasid läbi erinevate konfessioonide esindajad. Käsikiri anti ladumisele mais 1987, trükivalmis sai juunis 1989. Toomas Paul kirjutab sissejuhatuses järgnevalt: „Meie tõlge tahab olla „dokumentaalne“ ehk „diplomaatiline“, st. asendada lugejale originaali umbes nii nagu kahekeelsete riigilepingute mõlemad tekstid on ratifitseeritud, on võrdselt kehtivad.“ (Paul 1989:14) Vello Salo arvates on tõlkija püüdlused õnnestunud. Nagu Suures Piiblis (L1938) on VT lugejal võimalik osa saada algteksti hõngust, nii on P1989 lugejal võimalik teada saada, mis UT algtekstis seisis. (Salo 1994:11)

1.5.9. Piibel 1997

1997. aasta piibli tõlkimist käsitleb oma doktoriväitekirjas pikemalt Peeter Roosimaa. P1997 VT tõlke revideerimise aluseks on võetud P1968 tekst, UT osas aga Toomas Pauli tõlge UT1989. Tõlkimine iseenesest kippus üsna anonüümne olema ka 1997. aasta tõlke puhul. P1997 toimetamisse olid kaasatud kõik Kirikute Nõukogu liikmeskirikud. Oikumeeniline koostöö ei piirdunud ainult toimetamisega, vaid näiteks Meie Isa palve tekst kooskõlastati Eesti Kirikute Nõukogus (Roosimaa 2004:33). P1997 VT tekst on põhiliselt P1968-ga samaks jäänud, sest selle laad sobis uue väljaande omaga, UT teksti on keeleliselt oluliselt

redigeeritud. (Paul 1999:810) P1997-s on tagasi mindud P1968 eelsesse traditsiooni sellega, et salmid algavad alati taandreaga uuelt realt. Uuendustena võib märkida JHWH tetragrammi asendamise kõikjal sõnaga Issand (UT1989 kasutab JHWH asemel suurtähtedega ISSAND).

2. Meie Isa palve tõlked ja eksegees

2.1. Tõlked ja eksegees

Vana läänekiriku traditsiooni kohaselt moodustab palve struktuurilt järgmised allosad: 1) pöördumine; 2) kolm esimest palvet Jumala asjades: SINA; 3) neli järgnevat palvet meie asjades: MEIE. Juba Augustinus õpetas, et kolm esimest palvet taotlevad igavikku, aga neli järgnevat arvestavad ajalikku elu ta tarvidustega. (Põld 1999:95) Käesolev käsitlus järgib struktuurilt ja sisult pigem idakiriku teed, allpool on jagatud palved 1) kolm "SINA" palvet; 2) kolm "MEIE" palvet. Doksoloogia kui hilisem lisand käsitluse alla ei tule.

2.1.1. Matteuse 6,9 par Luuka 11,2a

	Matteuse 6,9
NA27	πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἁγιασθήτω το ὄνομα σου
NA27 tõlge	meie isa taevastes pühitsetagu (aor pass imp 3.p) sinu nimi
Kullamaa käsikiri	Yßamede, ken ßzynna olle taywas. pohutut on ßzynnu nÿmmÿ.
WT1686	Meije Issa / Taiwan: pöhandetus sahgo sinno Nimmi.
UT1715	Meie Issa / ke olled Taewas pühitsedud sago sinno Nimmi.
P1739	Meie Issa , kes sa olled taewas, pühhitsetud sago sinno + nimmi.
UT1938	Meie Isa, kes sa oled taevas! Pühitsetud olgu sinu nimi ;
L1938	Meie isa, kes sa oled taewas, pühitsetud olgu sinu nimi.
P1968	meie Isa, kes oled taevas! Pühitsetud olgu sinu nimi;
UT1989	Meie Isa, kes Sa oled taevas! Pühitsetud saagu Sinu nimi,
P1997	Meie Isa, kes sa oled taevas! Pühitsetud olgu sinu nimi!
Vulgata	Pater noster qui in caelis es sanctificetur nomen tuum
LUT1984	Unser Vater im Himmel! Dein Name werde geheiligt
	Luuka 11,2a
NA27	πάτερ ἁγιασθήτω το ὄνομα σου
NA27 tõlge	isa pühitsetagu/pühaks tehtud saagu (saagu tehtud) sinu nimi
WT1686	Meije Issa / kä ollet Taiwan / pöhandetus sahgo sinno Nimmi:
UT1715	Meie Issa / ke sinna olled Taewas / pühhitsetud sago sinno Nimme.
P1739	Meie Issa, kes sa olled taewas: pühhitsetud sago sinno nimmi:
L1938	Meie Isa, kes sa oled taewas! Pühitsetud olgu sinu nimi.
P1938	Isa ! Pühitsetud olgu sinu nimi ;

P1968	Isa! Pühitsetud olgu sinu nimi;
UT1989	Isa! Pühitsetud saagu Sinu nimi,
P1997	Isa! Pühitsetud olgu sinu nimi,
Vulgata	Pater sanctificetur nomen tuum
LUT1984	Vater! Dein Name werde geheiligt.

2.1.1.1. Pöördumine

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς

Meie Isa taevastes

Jumala isaks kutsumine on muistsetest aegadest Oriendis tuntud. Sumeri hümnis kutsutakse jumal Nannat „halastavaks Isaks“ ja Marduk hüüab end „armuline Isa“ (Jeremias 1966:15). Ei juutide ega kreeklaste jaoks ei olnud Jumala Isaks kutsumises midagi uut, kuid alles Homerose aegadest kutsuti Zeusi πατήρ, πατηρ ἀνδρῶν τε θεῶν (Bauer 1988:1282). VT-s on Jumal iisraeli rahva Isa: „Iisrael on mu poeg, mu Esmasündinu“(2Ms 4,22). Iisraeli vastust väljendatakse Jesaja raamatus (Js 63,15; 64,7): „Sina oled ju meie Isa!“ – אָבִי אַתָּה (Jeremias 1966:18).

Hasmonite riigi ajast on teada rabi Siimeoni ja Honi ha-Ma'ageli eriarvamus, kui perekondlikuks võib minna suhtes Jumalasse, kas Jumalat võib Isaks nimetada. Vaidlus näitab, et perekondlikkus tähendab lähedust, pidulikkus ja tiitlid kaugust. Honi ha-Ma'agel nimetas Jumalat Isaks, rabi Siimeon pidas seda lugupidamatuseks Jumala vastu (Talmud, Taan III 8b), kusjuures mõlemad tendentsid on olemas Meie Isa palve tekstides - Jeesus palvetas nagu on Luuka palves, Matteus laiendas seda pidulikkuse suunas, lisades "kes sa oled taevas", sõnas ’*abba* väljenduvat lähedust peab silmas ka Paulus Rm 8,15; Gl 4,6 (Becker 1996:332). Hagner märgib ära Meie Isa palve palves kontrasti, mis sisaldub väljendis „Isa taevas“. „Isa“ väljendab konkreetset lähedast sidet Jumala ja ta laste vahel, samas „taevas (tes)“ rõhutab ta sealpoolset iseloomu (Hagner 1993:148).

UT-s nimetatakse Jumalat Isaks juba reeglipäraselt. Sel ajal hakkas mõjuma juudi misjonikeele mõte, et pöördunud pagan põlatakse oma isakojas ära, juutide Jumalast saab tema uus isa. Jeesuse kõned on eriliselt rõhutanud Jumala Isaks olemist, Jeesus on selles

teedrajav. Jumala Isaks nimetamine oli üks põhjustest Jeesuse hukkamõistmiseks juutide poolt (vrd Mt 26,64). Tõepoolest, kuigi jumaluse (või ka valitseja) isaks kutsumine on tuntud varemgi, on selles midagi väga lähedast ja sügavat. Selles väljendub Jeesuse jumalasuhte saladus, mis saab osaks selle palve palvetajalegi. Võib kõrvutada terminit πατήρ (nagu Luukas) tõenäolise algse arami vastega, milleks on אַבָּא *'abba*, sügavat lähedust väljendava terminiga, millega lapsed maise isa poole pöörduvad. Samas fraas „isa taevas“ on üks evangelistide lemmikuid (Hagner 1993:148).

Jeesus räägib palju Jumalast kui „sinu Isast“ (πατήρ σου; Mt 6,4.6b.18b); „meie Isast“ (πατηρ ἡμῶν; Mt 6,15; 10,29; 23,9b; Lk 6,36; 12,30.32; Jh 20,17c); „oma Isast“ (πατηρ αὐτῶν; Mt 13,43); Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς – „Isa, kes taevas“ (Mt 5,16.45; 6,1 7,11; Mk 11,25); ὁ πατηρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος (Mt 5,48; 6,14.26.32); ὁ πατηρ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανου Lk 11,13. Ka kuradit nimetatakse sõnaga πατήρ kui „juutide isa“ Jh 8,44a.b. Mt 6,9 väljendab evangelist inimese suhet Jumalaga, mille eeskujuks Jeesus ise oli. (Bauer 1988:1282–1283) Eelnevas näeme, et Matteuse tekstis on täiendsõnaks „Isa“ juures kasutanud „taevastes“, Luuka tekstis on lihtsalt „Isa“. Kui Matteusel on sõna „taevas“ mitmuses, siis seda reeglit ei järgi Meie Isa palve *Didache* tekst (ὁ ἐν τῷ οὐρανῷ) (NA27 1993:195).

2.1.1.1.1. Eestikeelsed tõlked

Meie Isa palve rahvakeelne nimetus on vanast ajast olnud „issameie“. Ilmselgelt on selline väljend juurdunud ladina *Pater Noster* otsetõlkena. Eestikeelne isand (*adonai*) vaste Issand on tuvastatav juba Kullamaa katekismuses, seega tundub olevat tegu üpris vana keelendiga. (Põld 1999:96)

Huvitav on märkida vanimate tõlgete ladinapärast keelekasutust „Isa mede“, see esineb tõlgetes enne rootsiaegset keeleuuendust. Alates WT1686 on tõlge „Meie Isa“, siiski rahvakeelne „issameie“ on palve kohta kasutusel kõnekäänuna veel praegugi.
„Kes sa oled taevas“ on püsinud keelendina esimestest katekismuse tõlgetest kuni viimase ajani muutumatuna, kuigi lihtsamini kõlaks eesti keeles „Isa taevas (tes)“ või „taevaisa“.

2.1.1.2. Esimene palve

ἁγιασθήτω το ὄνομα σου

Pühitsetagu sinu nimi

Esimeses kolmes palves kasutatakse aoristi passiivi imperatiivi ainsuse 3. isikut. Siiski ei saa mõelda antud vormist ei soovina „me soovime, et su nimi oleks püha“ ega lubadusena „me tahame su nime pühitseda“, vaid tegemist on tõelise palvega, et Jumal tõesti (ükskord ometi) oma tõotused täidaks ja pühitseks oma nime. Tegemist on eshatoloogilise lõpuaja palvega. Jeesus ise kasutab palve paralleelkohas Jh 12,28 otsest kõnet: „Isa, kirgasta (δόξασόν) oma nime!“. Tõenäoliselt on kolmanda isiku aoristi passiiv siin mõeldud kui *passivum divinum*, nii väljendati juba rabiinlikes tekstides Jumala enesekohast kõnet. (Strack & Billerbeck 1986:408) Selles kontekstis võiks tõlkida lühidalt ja konkreetselt „Pühitse oma nime!“.

Selle palve lähim paralleel ongi leitav Jh 12,28 kõrval juudi *Qaddish* palves ja *Šemone esre* palves. Need viitavad otseselt VT-le. Kuna Jumal on püha, siis tema nimi on samuti püha. Selle pühadusega on lähedaselt seotud Jumala *כָּבוֹד kabhood*, tema auhiilgus. Seetõttu on „austama“ ja „pühitsema“ vahetatavad. Siis võib mõista sõna „pühitsema“ tähenduses „avaldama peidetud au“. See on esmane Jumala tegu, nagu nt Hs 36,23j räägib pühitsusest. Taevase pühaduse manifestatsioon VT-s tingib tema nime pühitsemise ta rahva poolt. Kui Psaltris on mainitud Jumala nime, on see alati seotud au ja austusega, mida kogudus annab. Meie Isa palve esimene palve saab VT kontekstis erilise tähenduse. (Dessler 1978:7) Nime ja isiku vaheline seos heebrea mõtlemises on palju tihedam kui meil tänapäeval. Nimi Jumal on lahutamatult seotud Jumala isikuga. Rabiinliku juutluse kontekstis viitab see palve Jumalale, kes toimib Iisraelis oma tõotusi täide viies (*Qaddish*). Sama traditsiooni jätkab ka algkogudus, *Didaches* (Did 10,2) öeldakse: „Me täname sind püha Isa, sinu püha Nime pärast, mida sa oled lasknud elada meie südametes“; 1. Klemensi kirjas 59,2j on sama vormel misjonipalve osa. (Schweizer 1986:94–95) Meie Isa palve ja *Qaddishi* sarnasus on selles, et lõpuootus on loomise horisondil (mitte nt. Iisraeli lunastusel), see viitab, et Jeesus võis sõnastada selle palve just *Qaddishi* põhjal (Becker 1996:330, 334j). "Jumala nimi" ja "pühitsemine" ei esine küll muus Jeesuse kuulutuses, Jeesus on võtnud selle oma rahva palvesõnadest. Põhjus, miks see sõnastus on Jeesusel ainulaadne, tuleb sellest, et palvekeel ja kuulutse keel on ikka erinevad. (Becker 1996:335)

Sõnal ἁγιάζω on kaks tähendust. 1) „pühitsema, pühaks tegema, puhastama"; 2) „pühana võtma/käsitlema, pühaks pidama“. Bauer soovitab seoses Mt 6,9ga pigem teist varianti (vrd Js 29,23 – „pühitsevad ja peavad pühaks“). Sama sõnastus on Lk 11,2. (Bauer 1988:15)
Sarnane vorm – kõigis kolmes on kasutatud aoristi passiivi 3. isikut – viitab ühe palve kolmeosalisele *parallelismus membrorum* tüübile. Passiivi vormi kasutamine Iisraelis eeldab, et Jumal on või saab olema sündmuse teostaja – *passivum divinum*. (Hagner 1993:148) Eestikeelseks vasteks selles seoses võiks sobida „pühitse oma nime“.

„Pühitsema“ või „pühaks tegema“ tähendab piiritlemist, eraldades püha mittepühast. Ühtlasi määratletakse püha staatus ja tähendus. Pühitseda Jumala nime, Jumala isiku sümbolit tähendab seega eraldada Jumala staatus kõigist teistest. Siin oodatakse Jumalalt enda aktualiseerimist sellisena, nagu ta tõeliselt on. (Malina & Rohrbaugh 2003:48) Mõistega „püha“ võib kohtuda ka tavaelus. Inimesed õpivad sotsiaalselt piire tõmbama isikute vahel ja võtma neid kui ainult nende omi ehk siis „pühitsetuid“. Näiteks enamus inimesi käsitleb oma lapsi, vanemaid või oma vara kui ainult nende omi. Nad reageerivad selliste isikute ja varaga seotud sündmustele üsna erinevalt sellest, kuidas nad reageeriks inimestele või varale üldiselt. (Malina & Rohrbaugh 2003:272)

2.1.1.2.1. Eestikeelsed tõlked

Pühitsuspalve eestikeelse tõlke võrdlemisel võib ainsa muutumisena märkida verbi „saagu“ muutumist verbiks „olgu“ UT1938-st kuni P1997-ni. UT1989 läheb tagasi endise „saagu“ juurde. Kullamaa katekismuses erandina võime tegusõnana leida „on“. Varieeruvuse põhjuseks võib olla asjaolu, et tuleviku tõlkimine eesti keelde on raske, sest eesti keeles puudub futuuri vorm.

„Saama“ verbi algupära ja tarvitamise kohta on pikemalt kirjutanud Julius Mägiste. Nimelt alates Hornungi keeleuuendusest on peetud „saama“ tuleviku tarvitamist, kui (Lutheri ülem)saksa keele mõju, eesti keelele sobimatuks. Siiski Mägiste leiab, et eesti keeles võib olla „saama“ futuuri põhi algupärane: „saama“ + -ma „tulema“ sünonüümina. Saksa mõjul on sellel olnud „liiglihane esinemisulatus“. Sobivas kontekstis kõlbab „saama“ futuur „tarvitada küll“ (Mägiste 1936:35–92). Meie Isa palve saama + -tud „saad pühitsetud“ võib siinkohal

saksa keele mõjuliseks peetuna uuemates tõlgetes „olgu“-ga asendatud olla. Aga kõlbaks ka kasutada „saagu“.

Kuna aoristi imperatiiv viitab ühekordsele tegevusele, siis on siin tegemist eshatoloogilise palvega. Praegused tõlkevõimalused on pikema ajaloolise traditsiooni kandjad, pärinedes ladina ja saksa tõlgetest. Samas kui vaadelda teksti kirjutajate traditsiooni *passivum divinum* kontekstis, siis on võimalik ka lühem tõlge „pühitse oma nimi“, millist varianti uuematest inglise eksegeetidest pakub nt Hagner (Hagner 1993:148). Lühemalt tõlkides tugevneb palve eshatoloogiline sisu. Senised tõlked järgivad Lutheri katekismuse traditsiooni, mis on hoiakult pigem hingehoidlik, kui ajaloolis-kriitiline: „Jumala nimi on küll püha Tema enda tõttu, aga me palume selles palves, et see saaks pühaks ka meie juures“ (Luther 1991:13). See on arusaadav 1520-ndate talupoegade rahutuste kontekstis, mille ideoloogia rajanes just kohe-kohe saabuval jumalariigil. Toomas Põld väidab, et Wanradti katekismusele sai saatuslikuks sama eshatoloogilise aspekti rõhutamine (Põld 2003). Tänapäeval oleks ehk siiski kohane selle palve eshatoloogilist poolt kui Jeesuse kuulutuse üht peamist teemat, taas esile tõsta.

2.1.2. Matteuse 6,10 par Luuka 11,2b

	Matteuse 6,10
NA27	ἐλθέτω ἡ βασίλεια σου, γενεθήτω το θέλημα σου ὡς ἐν οὐρανῷ και ἐπι τῆς γῆς
NA27 tõlge	tulgu (aor pass imp sg 3.p) kuningriik sinu saagu (aor pass imp sg 3.p) tahtmine sinu taevas ja maal
Kullamaa käsikiri	T/hulkut ßzie ßzinnu rikus ßzatku ßzynnu tachtmußz (kut) taywas nynck /ma/eßze
WT1686	Sinno Rikkus tulgo: Sinno Tachtminne sündko / kui Taiwan / nida kah Mah pähl.
UT1715	Sinno Riik tulgo / sinno Tahtminne sündko / kui Taewas ninda ka Ma pääl
P1739	Sinno riik tulgo, sinno tahtminne + sündko kui taewas nenda ka Ma peäl.
UT1938	sinu riik tulgu ; sinu tahtmine sündigu kui taevas nõnda ka maa peal ;
L1938	Sinu riik tulgu; sinu tahtmine sündigu kui taewas nõnda ka maa peal.
P1968	sinu riik tulgu; sinu tahtmine sündigu nagu taevas, nõnda ka maa peal;
UT1989	tulgu Sinu riik, sündigu Sinu tahtmine ka maa peal nii nagu taevas.
P1997	Sinu riik tulgu,sinu tahtmine sündigu nagu taevas, nõnda ka maa peal!
Vulgata	veniat regnum tuum fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra
LUT1984	Dein Reich komme. Dein Wille geschehe wie im Himmel so auf Erden.

	Luuka 11,2b
NA27	ἐλθέτω ἡ βασίλεια σου
NA27 tõlge	tuldud saab (saagu) kuningriik sinu
WT1686	Sinno Rikkus tulgo: Sinno Tachtminne sündko / kui Taiwan / nida kah Mah pähl.
UT1715	Sinno Riik tulgo. Sinno Tahtminne sündko / kui taewas / ninda ka Ma pää.
P1739	sinno kunningriik tulgo: sinno tahtminne sündko, kui taewas, nenda ka Ma peäl:
L1938	Sinu riik tulgu. Sinu tahtmine sündigu kuidas taewas nõnda ka maa peal.
P1938	sinu riik tulgu ;
P1968	sinu riik tulgu;
UT1989	tulgu Sinu riik.
P1997	sinu riik tulgu!
Vulgata	adveniat regnum tuum
LUT1984	Dein Reich komme.

2.1.2.1.Teine palve

ἐλθέτω ἡ βασίλεια σου

<u>Tulgu sinu kuningriik või too oma (lõpuaja) kuningriik</u>

ἐλθέτω (ἐλθάτω) aor pass imp sg 3.p – „saagu tulnud“ sõnast ἔρχομαι – „tulema“. Bauer viitab Messia kohta kasutatud verbile ἐρχόμενοσ (Mt 11,3) – „(päästma/vabastama) tulija“. Siin mõeldakse taevaste kuningriigi vabastavat väge, mis saab ilmsiks, et uut luua ja vanast vabastada. Vrd. Ilm 22,20 „ἔρχου κύριε Ἰησοῦ“! (Bauer 1988:629)

ἡ βασίλεια – „kuningriik“. Taevaste (τῶν οὐρανῶν) resp Jumala (τοῦ θεου) kuningriik on UT kerygma keskmes. VT prohvetid on sellest ette kuulutanud (Mi 4,7.8; Ps 102,19; 144,11-13). Jeesus alustab kuulutust sellega (Mt 3,2; 4,17; 5,3.10). Sellest räägitakse kui tulevast ja samal ajal juba siinviibivast Mt 3,2; 10,7; Lk 10,9-11. Sellest saadakse osa lastena (υἱόσ) meeleparanduse (μετάνοια) kaudu Mt 8,12; 13,38; Mt 4,17; Mk 1,15. Liha ja veri ei päri seda, sest see on vaimulik suurus (1Kor 15,50). Mõiste „kuningriik“ tähendus täpsustub läbi tegusõna ἐλθέτω – et oleks jagatud meilegi osa taevaste kuningriigist. (Bauer 1988:270-271)

Ka Mike Grondin viitab, et Isa on väga sage sõna Uues Testamendis, kuid fraasi „Isa kuningriik“ kasutatakse ainult kahes kohas. Ainus koht peale Meie Isa palve on Mt 26,29 „ma ei joo seda veini (…) kuni joon seda teiega mu Isa Kuningriigis“. Samas koptikeelne Tooma evangeelium kasutab seda väljendit seitse korda. Põhjus võib peituda tõsiasjas, et Markus ja Luukas kasutavad terminit „Jumala (kuning)riik“, Matteus kasutab „taevariik“ *resp* “taevaste kuningriik“. Samas Tooma evangeelium kasutab sünoptilisi termineid vähem („taevariik“ kolm korda, „jumalariik“ üldse mitte), selle asemel kasutatakse „Isa kuningriik“. (Grondin 2009)

Jumala kuningriik on lemmikteema VT palvetes. Ps 47 on otsene viide lõplikule JHWH kuningaksolemisele (מֶלֶךְ *melek*) tulevases ajastus (ἔσχατον). Samalaadne tulevikuperspektiiv on leitav Ps 96-98. Iisraeli jaoks ei ole JHWH kuningriik ainult mineviku ja oleviku teema, vaid tähistab juba tuleviku riiki. Siit on väike samm selleni, et Jumal manifesteeriks oma kuningriiki peatselt kogu maailma ees. Seda väljendabki Meie Isa palve (Dessler 1978:9–10). *Kuningriigi* palve viitab eshatoloogilisele Jumala valitsusele, mis on oodatud ja valmistatud Jumala rahvale (keskne teema ka *Quaddish* palves). See hõlmab Jumala eesmärke ajaloos, prohvetiennustuste täitumist. Evangeelium on sissejuhatus, millega Jumala tõotatud valitsus on alanud Jeesuse Kristuse töös. Jüngrid paluvad, et ka nemad saaksid haaratud sellest kõiges täiuses (μαρανα τα – „Issand tule“ 1Kr 16,22; Ilm 22,20) (Hagner 1993:148). See on palve Jumalale toimida kui Jumal, avada israeliitide teokraatia, mida kuulutas ette Ristija Johannes ning Jeesus ja tema kaaslased. Nende taotlus on, et jumalariik tuleb varsti ja asendab kõik teised kuningriigid. (Malina & Rohrbaugh 2003:48)

2.1.2.1.1. Eestikeelsed tõlked

Parallelismus membrorum kolmes sinu palves on eesti keeleski tuntav. Siinne verb „tulgu“ on paralleeliks eelmise palve verbile „saagu/olgu“. Sõnastus on selles salmis püsinud muutumatult esimestest tõlgetest alates. UT1989 on sõnastanud „tulgu sinu riik“ sarnaselt Luuka tekstiga ja mõnede vanemate katekismuste tõlkeversiooniga.

Siingi võiks ehk sõnastada lühemalt Jumala enesekohase toimimise palvet: „Too oma kuningriik“.

2.1.2.2. Kolmas palve

Γενεθήτω το θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ και ἐπι γῆς

<u>Tee, et su tahe saaks täidetud, nagu (on juba) taevas nõnda ka maal.</u>

See palve on eelneva sünonüüm. Γενεθήτω (το θέλημά σου) aor pass imp sg 3.p – „sündigu, saagu“ sõnast γίνομαι – „juhtuma, sündinud saama, loodud saama“ (Bauer 1988:1988). Umbkaudu tähendab Jumala tahte täitumine 1) praeguse kurja maailmaajastu ümberpööramist ja maa näo muutumist; 2) ὡς ... και võib mõista, et Jumala tahe sünniks taevas ja ka maa peal. Loodu peab lõpuks tema tahtele alistuma. Kolm esimest palvet (s 9-10), mis kutsuvad esmalt Jumalat üles tegutsema ajaloos (aorist), sisaldavad ka eetilisi tulemeid jüngritele, kes nõnda paluvad. Kolmandas isikus imperatiiv (tulgu, saagu) võib viidata palvetajate haaratusele sellesse, mida nad paluvad. Siiski ei saa palujad tuua kuningriiki ellu oma jõupingutustega, pigem nad väljendavad head sõnumit, mis on Jeesuses ja Jeesuse kaudu alguse saanud. (Hagner 1993:148)

2.1.2.2.1. Eestikeelsed tõlked

Väga vanast ajast on sõnastus püsinud muutumatuna. Siiski UT1989 sõnastuse muutus „ka maa peal nii nagu taevas“ ei ole kreeka tekstist tulenev, vaid inglisekeelsest tõlketraditsioonist. Sellisel viisil tõlkimisel asendub vanas traditsioonis oluliseks peetud järjekord, kus taevas on nimetatud enne maad, vastupidisega. P1997 on tagasi läinud endise sõnastuse juurde „nagu taevas, nii ka maa peal“, mis vastab algteksti sõnastusele.

Ka siin võib teksti lühendada ja ühtlasi tugevdada eshatoloogilist nõuet: „tee oma tahtmine teoks nagu (on juba) taevas nõnda ka maa peal“.

2.1.3. Matteuse 6,11 par Luuka 11,3

	Matteuse 6,11
NA27	Τον ἄρτον ἡμῶν τον ἐπιούσιον δος ἡμῖν σήμερον
NA27 tõlge	leiba (akk) meile tulevaks/küllalt päevaks anna meile täna
Kullamaa käsikiri	Anna meÿtte tennenÿ yckepewÿne leybp.
WT1686	Meije peiwälikko Leibä anna meile tähmbä.
UT1715	Meie iggapäwast Leiba anna meile tennapääw /
P1739	Meie iggapäwase leiwa anna meile tännapääw.
UT1938	meie igapäevane leib anna meile tänapäev ;
L1938	Meie igapäewane leib anna meile tänapäew.
P1968	meie igapäevane leib anna meile tänapäev;
UT1989	Meie igapäevast leiba anna meile täna

P1997	Meie igapäevast leiba anna meile tänapäev!
Vulgata	panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie
LUT1984	Unser tägliches Brot gib uns heute.
	Luuka 11,3
NA27	Τον ἄρτον ἡμῶν τον επιούσιον δίδου ἡμῖν καθ΄ἡμέραν
NA27 tõlge	leiba (akk) meile tulevaks päevaks/küllalt päevaks anna meile päevast päeva
WT1686	Meije peiwälikko Leibä anna meile eggäpeiw.
UT1715	Meie iggapäwast Leiba anna meile iggapääw.
P1739	Meie iggapäwast leiba anna meile iggapääw:
L1938	Meie igapäewane leib anna meile igapäew.
P1938	meie igapäevane leib anna meile iga päev ;
P1968	meie igapäevane leib anna meile iga päev;
UT1989	Meie igapäevast leiba anna meile päevast päeva,
P1997	Meie igapäevast leiba anna meile päevast päeva,
Vulgata	panem nostrum cotidianum da nobis cotidie
LUT1984	Unser tägliches Brot gib uns Tag für Tag

2.1.3.1. Neljas palve

Τον ἄρτον ἡμῶν τον ἐπιούσιον δος ἡμῖν σήμερον

<u>Leiba meile tulevaks päevaks/küllalt päevaks anna meile täna.</u>

Sellest palvest alates on kõnetuses esimese isiku asemel „meie, meid“. Raske on otsustada, kas esimeste palvete eshatoloogiline perspektiiv jäetakse kõrvale või on see oluliselt muudetud. Enamik uuema aja uurijad pooldavad, et palved jäävad sisult eshatoloogiliseks. „Neljanda palve tähenduse küsimus on jätkuvalt terav. Nimelt võib ka „meie“ palveid mõista esmalt lõpuaja kontekstis, aga need haaravad ühtlasi praeguseid aspekte kuivõrd tegu on lõpuajaga.“ (Hagner 1993:149)

Τον ἄρτον – „leib“, tähistab toitu üldiselt, kuna on tähtsaim toiduaine (juba VT Js 65,25; Am 8,11) (Bauer 1988:221). Heebrea לֶחֶם*lehem* tähendab samuti nii leiba kui toitu üldiselt (Koehler u. a. 1995:526–527).

σήμερον - võimalik tõlkida kas 1) „täna“ (ainult) või 2) „päevast päeva“ (jätkuv tegevus, nt. Hb 3,13 *niikaua kui öeldakse „täna“*), vrd. Lk 11,3 καθ΄ἡμέραν „igal päeval“ (Bauer 1988:1498; Kittel 1950:587).

δος aor. imp. sõnast δίδωμι – „andma“ (Bauer 1988:387).

Omadussõna ἐπιούσιον leidub kogu kreeka literatuuris ainsana Meie Isa palves. ἐπιούσιον tõlkimise võimalusi on välja pakutud vähemalt kolm ja tõlkimisest oleneb ühtlasi kogu salmi tähendus. Hagner võtab diskussiooni kokku järgnevalt:

1) ἐπι τῆν οὐσιαν ἡμέραν – „käesolevaks päevaks“ sõnast ἐπεῖναι - „käesolev“. Selle tõlgenduse kohaselt on palve jüngrite päevaks vajaliku leiva pärast. Samas selline interpretatsioon teeb palve asjatult lohisevaks: „anna meile leiba tänaseks päevaks täna“. ἐπιούσιον ja σήμερον on samas lauses ebavajalikud. (Lk 11,3 on καθ΄ἡμέραν „igaks päevaks“ ja siinne δίδου „anna jätkuvalt“ lisab keerukust. Luukas näib olevat mõistnud ἐπιούσιον just selles tähenduses, hoolimata mittevajalikust lisandist.)

2) (a) ἐπι + ουσία - „eksistentsiks“. See tõlgendus on mõistetav, „anna meile täna eksistentsiks hädavajalikku leiba“. Siiski see tõlkevariant sisaldab küsitavusi. Peamine põhjus taas mittevajalik σεμερον, „täna“ – mis rõhulise sõnana paikneb lause lõpus – on raskesti tõlgendatav. (b) Kombinatsioon ἐπί ja ουσα tõlgituna *supersubstantialem* (leib ülevalpool substantsi) Vulgatas, on kasutatud varases kirikus nägemaks palvet viitega armulauale. Aga see tõlgendus lisab pigem hilisemaid arusaamu salmile ega sobitu konteksti.

3) ἡ ἐπιοῦσα ἡμέρα - „eelolevaks päevaks“ või „tulevaks päevaks“ - sõnast ἐπιέναι - „eelolev, tulev“. Siin võib mõelda kas homset toidukogust mis võimaldab tõlget „anna meile homse päeva toidunorm täna“ või tänane toidukogus palutud ööl enne sama päeva „anna meile leib algavaks päevaks“. Selline tõlkimine on võimalik, aga taas on raske mõista palve lõpus sõna „täna“.

4) variatsioon sõnast ἐπιέναι - „tulev“. Leib „tulevaks päevaks“ võib tõlkida kui „homne leib“ (või „tuleviku leib“), „tulev päev“ võib tähendada tulevase „pidusöömaaja“ päeva (nt

Mt 8,11; 2Ms 16,4). Selliselt tõlkides väljendab palve immanentses tulevase eshatoloogilise päeva avaldumist. Interpretatsioon oleks samuti esimese kolme palvega samas kontekstis, aga mis veel tähtsam, ainsana adekvaatselt sobitub „täna“ palve lõpurõhuga. Jüngrid paluvad lõpuaja õnnistuse kogemust täna, leivana, mis toob uue ajastu, messiaanlikku pidusööki. Seega palutakse palves uue ajastu õnnistuse realiseerumist. Samas on palve kõigele vaatamata palve leiva pärast. Neljas palve, liikudes kosmiliselt üksikule, ei jäta siiski tähelepanuta eshatoloogilise tuleviku huvisid. Vastupidi, vaatluse all on tuleviku täius praeguses, ja selles mõttes on see ehk kõige tähtsam palvetüüp mida jüngrid võivad paluda. Samal ajal on praeguste vajaduste täitmine – isegi nii tavaline asi nagu leib – jüngritele eelmaitse tuleviku vajaduste täitumisest. (Hagner 1993:149–150)

Viimase tõlkevariandi kasuks räägib asjaolu, et Hieronymose sõnul on sõna ἐπιούσιον aramikeelne vaste kadunud Naatsaretlaste evangeeliumis sõnale מָחָר *mahar*, mis tähendab „homme“. Ühtlasi võib *mahar* tähendada ka Kristuse taastulemise päeva. (Jeremias 1966:166) Seega väljendit „homse päeva“ on võimalik mõista eshatoloogilises mõttes: *Anna meile täna, mida vajame tulevaseks eshatoloogiliseks päevaks* (Davies 2009:62). Hagner tõlgib eshatoloogilist konteksti rõhutades: *Anna meile täna eshatoloogilist leiba, mis saab meile tulevikus* (Hagner 1993:149). Samuti Malina arvates sobiks kreeka sõna „igapäevane“ (ἐπιούσιον) vasteks õieti „tuleva päeva“. Soovitud tuleva päeva leib on Jumala isalikkusest osasaamine, seega osalemine taevases riigis. „Tulev (päev)“ on pilt Jumala söömaajast, kaunis semiidi pilt elust tulevases Jumala ühiskonnas. Tõlge „tuleva päeva“ hargneb teise sajandi Põhja-Aafrika ladina kristlaste liturgilisest kasutusest. Vana ladina versioon tõlkis sõna „tuleva“ kui „igapäevane“, sellest ladina vorm „anna meile täna igapäevast leiba“. Võib ka tõlkida: *anna meile täna homset leiba* või *anna meile sellel päeval igapäevast leiba*. Sellisel juhul asetub rõhk muistse talupoja vaatele: siin tegeldakse ainult praeguste vajadustega (Malina & Rohrbaugh 2003:48). Jeesuse ligiolu on võimalik mõista sellega, mida ta mõtles „elu leib“ termini piibellikus tähenduses, haarates uue ja tõelise „manna“. (Vögtle 1978:99)

2.1.3.1.1. Eestikeelsed tõlked

Huvitaval kombel kõige lühem tõlkevaste (arvestades tollast konteksti) on leida Kullamaa katekismusest: „Anna meytte tenny yckepewane leybp“. Katoliku traditsiooni eeskujul ἐπιούσιον on siin mõistetud „tänase päeva“ leivana. Luuka tõlgetes on „tänapäev“ asemel

„iga päev“, nagu algtekstis erinevus avaldubki. Matteuse evangeeliumis on eesti tõlgetes kastutatud „tänapäev“.

Ülalpool esitatud eksegeesile tuginedes, kui mõelda salmi tulevikuriigi kontekstis, võib tõlkeks pakkuda: „Meie tulevast (taevast?) leiba anna meile täna!“. Samas jääb see liigselt ühemõtteliseks, UT algtekst annab siiski võimaluse ka ihuliku leiva palumiseks (mida eestikeelsed tõlked teevadki). Võimalusele eshatoloogiliselt tõlkida on joonealuses kommentaaris viidanud UT1989: „Epiousios on algkeeles väga haruldane, võib tähendada „hädavajalikku e. tarvilist“, aga ka „homset e. homse päeva“ (kus „homne“ võrduks Jumala tuleva riigiga)“ (UT1989 1990:54). Siiski UT1989 tõlge ühtib senise traditsiooniga.

2.1.4. Matteuse 6,12 par Luuka 11,4a

	Matteuse 6, 12
NA27	Και ἄφες ἡμῖν τα ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς και ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλήταις ἡμῶν
NA27 tõlge	ja ole andeks andnud/minna lasknud/kaotanud (aor imp 2.p) meile mis meil on (võlgu?) ja meie oleme andeks andnud neile kes võlgu on meile
Kullamaa käsikiri	nynck heytka andex meye wollkat: nÿnda kut meye Andex annama meÿtte wollalyßth Waßta.
WT1686	Nink anna meile andis meije Sühdä / nida kui kah meije andisanname ommille Sühdleisille.
UT1715	Ja anna andeks / meile meie Wöllad / kui meie andeks anname ommale Wöllalistele.
P1739	Ja aña andeks meile meie wöllad , kui ka meie andeks + anname omma wölglastele.
UT1938	ja anna meile andeks meie võlad, nii kui meiegi oleme andnud andeks oma võlglastele ;
L1938	Ja anna meile andeks meie wõlad, nagu ka meie andeks anname oma wõlglastele.
P1968	ja anna meile andeks meie võlad, nagu meiegi andeks anname oma võlglastele;
UT1989	ja anna meile andeks meie võlad, nagu meiegi anname andeks oma võlglastele.
P1997	Ja anna meile andeks meie võlad, nagu meiegi andeks anname oma võlglastele!
Vulgata	et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimisimus debitoribus nostris
LUT1984	Und vergib uns unsere Schuld, wie auch wir vergeben unsern Schuldigern.
	Luuka 11,4a
NA27	Και ἄφες ἡμῖν τας ἁμαρτίας ἡμῶν, και γαρ αὐτοι ἀφίομεν παντι ὀφείλοντι ἡμῖν
NA27 tõlge	ja ole andeks andnud/minna lasknud/kaotanud (aor imp 2.p) meile need patud ja ka meie ise andeks andsime/oleme andnud kes iganes meile võlgu on

WT1686	Nink anna meile andis meije Pattu: Sest meije anname kah andis kigille / kumma meile wölgo omma: Kurjast.
UT1715	Ja anna meile Andeks meie Pattud; Sest meie anname ka andeks keigile / ke meile wölga on.
P1739	Ja anna meile andeks meie pattud: sest meiege anname andeks keikile, kel meiega wölgo on:
L1938	Ja anna meile andeks meie patud; sest meiegi anname andeks kõigile, kel meiega wõlgu on.
P1938	ja anna meile andeks meie patud, sest meiegi anname andeks igaühele, kellel on neiega võlgu ;
P1968	ja anna meile andeks meie patud, sest meiegi anname andeks igaühele, kellel on meiega võlgu;
UT1989	ja anna meile andeks meie patud, sest meiegi anname andeks igaühele, kes on meile võlgu.
P1997	ja anna meile andeks meie patud,sest meiegi anname andeks igaühele, kes on meile võlgu!
Vulgata	et dimitte nobis peccata nostra siquidem et ipsi dimittimus omni debenti nobis
LUT1984	und vergib uns unsre Sünden; denn auch wir vergeben allen, die an uns schuldig werden.

2.1.4.1. Viies palve

Και ἄφες ἡμῖν τα ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς και ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλήταις ἡμῶν

Ja anna andeks meile meie võlad, nagu ka meie oleme andeks andnud oma võlglastele.

Jüngrid paluvad andeksandmist. Andeksandmine on eshatoloogiline and, kontrastina juutlusele, kus andeksandmine tuleb ohvritoomisest või Jumala lepingutruudusest, kuulutab Jeesus (ja Ristija Johannes) eshatoloogilist andeksandmist. Selle palvega seostuvad Jeesuse tegevusest tulenevad sündmused, milles tölnerid ja patused pääsevad Jumala riiki. Põhjuseks on Jumala riigi tulek Mt 12,28; 21,31. Sellega on seotud andeksand inimeste vahel, mis algseimalt on väljendunud ehk Mt 18,21-22 andeksandmises 77x7 korda. Jeesus ja algkogudus on seda veel laiendanud Mt 18,23-35, see on väljendatud tähendamissõnades kadunud lambast ja kadunud pojast Lk 15,3-7.11-32. Andeksand on eelduseks Jumala kuningriigis osalemisele.

ἄφες aor pass imp sg 2.p sõnast ἀφιέμι. Bauer pakub tõlkevõimalustena: 1) „välja arvama“, „minna laskma“; 2) „kehtetustama“, „kustutama“ (laenu) süüd; 3) „(maha) jätma“. (Bauer 1988:252) NA27 viitab tekstikriitilises aparaadis käsikirjade erinevatele

lugemisvõimalustele. ἀφήκαμεν (aor pass pl 1.p) - „ja ka meil on andeks antud"; *textus respectus*: ἀφίεμεν - „ka meie anname andeks".

τα ὀφειλήματα pl. – „süüd, võlad" (Bauer 1988:1211); *Didache* kasutab siin ainsuse vormi: την οφειλήν - „puudujääk, võlg". Paralleel παραπτόματα – „*patud, üleastumised*" on kasutatud Mt 6,14-15. Sama ilmneb Luuka paralleelsalmist, kus on hellenistliku mõtlemise jaoks arusaadavam termin ἁμαρτίαι „*patud*". Luukas ja Matteuses kasutatud terminid esmalt täiendavad teineteist. Luukas ilmselt hoidub arhailisemast οφειλεματα sõnast, mis ei pruugi olla mõistetav kreeklastele. Kontseptsioon patust kui võlast Jumalale kuuluva osas on arami taustaga (rabiinlikus traditsioonis sõna חוֹבָא *hoba* on mõistetud kui võlg). (Jeremias 1966:158; Jeremias 1979:190)

Palve „anna meile andeks" tuleviku vorm võib viidata eshatoloogilisele mõistmisele: oleme andekssaanuna haaratud tulevasse kuningriiki (Hagner 1993:150). Valmisolek andeks anda on mujal Jeesuse ütetes sarnaselt Meie Isa palve salmile väga tähtis. „Ja kui te olete palvetamas, siis andke andeks, kui teil on midagi kellegi vastu" (Mk 11,25), Mt 5,23 pöördub Jeesus taas sama teema juurde. ἀφήκαμεν on aoristi vorm ehk tehtud toiming „*oleme juba andeks andnud*" (s. 14-15). Teiselt poolt αφεκαμεν võib olla kreeka keelde tõlgitud aramipärane „kestev olevik" ja seepärast tõlgitav olevikuliselt „*nagu ka meie kohe anname andeks*". (Jeremias 1979:195)

ὡς και on eesti keelde tõlgitud „nagu/kui meie". Siin on küsimuseks, kas Jumala andeksand on paluja andeksandmise eelduseks või vastupidi? Või on meie andeksand Jumalale eeskujuks, kuidas ja kui palju andeks anda? Andeksandmine on keskne teema juba juudi palvetes (*Semone Esre*, 6. *Beraka, Abinu Malenu*). Palve, kus Jumala andeksand inimliku andeksanniga seotud, on hilisjuutluses ettevalmistatud, siiski ei tähenda see mingil juhul, et inimeste teod õigeksmõistu eelduseks oleks(kui see oleks tingimus, siis peaks kirjas olema εἰ και ἡμεῖς ἀφήκαμεν). Vastupidi, palve on inimese *aktiivne* kõne Jumalaga (Luz 1989:348). See on kinnitus valmisolekust Jumala andeksand edasi anda. Selline valmisolek on – nagu Jeesus ikka ja jälle kinnitab – oluline eeltingimus, et Jumala andeksand saaks toimida. (Jeremias 1979:195)

2.1.4.1.1. Eestikeelsed tõlked

Eestikeelsete tõlgete erinevus ilmneb peamiselt sidesõnade kasutuses. Harald Põllu tõlge UT1938 on ainsana tõlkinud algkeelele vormile vastavalt „oleme andeks andnud“. WT1686 ja mõned vanemad katekismused on võla asemel kasutanud sõna „süü“. Kuni UT1938 kasutatakse võrdusena salmi keskel „kui“, alates L1938 ja edaspidistes tõlgetes „nagu“. Luukas kasutab „võlg“ asemel kreeklastele tuntumat sõna ἁμαρτία, selle vastena on kõik tõlked kasutanud sõna „patt“.

Tingimuse „kui/nagu“ näol on siinkohal üks poleemiline koht Meie Isa palve eesti tõlgetes. Kuni UT1938 tõlgiti tingimus sõnaga „kui“, alates L1938-st sõnaga „nagu“. Ühelt poolt võib mõista sõna „kui“ tingimuslikuna: andeksandmine ligimesele on Jumala andeksandmise tingimus ja sõna „nagu“ pehmemalt, et inimestele andeksandmine on Jumala andeksandmise teine pool. Teisalt „kui“ tähenduses „kui üldse (oleme valmis)“ edastaks algteksti potentsiaali adekvaatselt ja „nagu“ tähenduses „nii nagu meie“ ohuks on võimalus tõlgendada inimese tegu eeskujuna Jumala teole. Seega mõlemad tõlkevõimalused tunduvad olema lähendväärtused. Võib-olla on tähendusväljadel olnud aspekte, mida me täna enam ei taju. Siin on edasist uurimisainest nii keeleteadlastele kui teoloogidele. Algkeeles on mõeldud paluja *aktiivset* valmisolekut jagada edasi Jumalalt saadud kinki – andeksandi. Võib-olla saab tõlkida üldse ilma võrdlemata: „Anna meile andeks meie võlad. Meie anname andeks oma võlglastele.“

2.1.5. Matteuse 6,13 par Luuka 11,4b

	Matteuse 6,13
NA27	Και μη εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλα ρῦσαι ημᾶς ἀπο τοῦ πονηρου
NA27 tõlge	ja ära vii sisse (aor. coni. sg. 2.p.) meid katsumustesse/katsetesse vaid vii ära ohust/päästa/säästa/kaitse/varja kuri/valulik/halb
Kullamaa käsikiri	elle ßzättyt meyttyt kurÿa Ohachtußz/e/ erenes ßattka meÿt kuryaßth Amen.
WT1686	Nink errasahtko meid Kiusatusse sisse / enge pästa meid erra sest Kurjast: Sest sino perrält om se Rikkus / nink se Wäggi / nink se Auwustus iggawetzel Ajal. Amen.
UT1715	Ja ärra sada meid mitte Kiusatusse sisse. Waid päästa meid ärra kurjast. Sest Sinno pärralt on se Riik / ja se Wäggi / ja se Au iggawest Amen.
P1739	Ja ärra sata meid mitte kiusatusse sisse, waid peästa meid ärra sest kurjast +; sest sinno pärralt

on se riik, ja se wäggi, ja se au iggawest, Amen.

UT1938 ja ära mitte saada meid kiusatusse, vaid päästa meid ära kurjast. (Sest sinu on riik ja vägi ja au igavesti. Aamen!)

L1938 Ja ära saada meid kiusatuse sisse, waid päästa meid ära kurjast. Sest sinu päralt on riik ja wägi ja au igawesti. Aamen.

P1968 ja ära saada meid kiusatusse, vaid päästa meid kurjast; [sest sinu on riik ja vägi ja au igavesti! Aamen.]

UT1989 Ja ära lase meid sattuda kiusatusse, vaid päästa meid ära kurjast!

P1997 Ja ära saada meid kiusatusse,vaid päästa meid ära kurjast![Sest sinu päralt on riik ja vägi ja au igavesti. Aamen.]

Vulgata et ne inducas nos in temptationem sed libera nos a malo

LUT1984 Und führe uns nicht in Versuchung, sondern erlöse uns von dem Bösen. [Denn dein ist das Reich und die Kraft und die Herrlichkeit in Ewigkeit. Amen.]

Luuka 11,4b

NA27 Και μη εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν

NA27 ja ära sisse vii meid katsumustesse/katsetesse

tõlge

WT1686 Nink errasahtko meid Kiusatusse sisse / enge pästä meid errä

UT1715 Ning ärra sata meid kiusatusse sisse / waid päästa meid ärra sest kurjast.

P1739 ja ärra sada meid mitte kiusatusse sisse; waid peästa meid ärra sest tiggedast.

L1938 Ja ära saada meid kiusatuse sisse, waid päästa meid ära tigedast.

P1938 ja ära saada meid kiusatusse.

P1968 ja ära saada meid kiusatusse!

UT1989 Ja ära lase meid sattuda kiusatusse.

P1997 Ja ära lase meid sattuda kiusatusse!

Vulgata et ne nos inducas in temptationem

LUT1984 Und führe uns nicht in Versuchung.

2.1.5.1. Kuues palve

Και μη εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλα ρῦσαι ἡμᾶς ἀπο τοῦ πονηροῦ

Ja ära vii (aor coni sg 2.p) meid katsumustesse/katsetesse Vaid ole viinud ära ohust/päästa/säästa/kaitse/varja kuri/valulik/halb.

Palve esimene pool on sama Matteuse ja Luuka sõnastuses, samuti *Didaches* ja ka Polükarpose kirjas (7,2). Teiste palvetega võrreldes on vormiliseks erinevuseks, et mujal

kasutatakse aoristi imperatiivi, siin aoristi konjunktiivi (Lohmeyer 1952:134). Ka selle palve sarnasusi võime leida VT-st (Ps 26,2) ja juudi rabiinlikest palvetest (Berakh 60b: „Ära saada mind süü meelevalda“) (Strack & Billerbeck 1986:422). Hilisemas askeetluses nähakse kogu elu negatiivsena kui kiusatust, Origienese sõnadega: „Kogu inimlik elu on üks *katsumus/kiusatus*“ (Luz 1989:348).

εἰσενέγκης aor ἐισφερώ - „sisse viima, sisse kandma“ (Bauer 1988:470).

πειρασμός: 1) proov, katse (1Pt 4,12); 2) kiusatus (patustada) (Lk 4,13); 3) sisemised või välised raskused, mida inimesed süüdi olles taluvad; 4) patt kui Jumala proovilepanek (Bauer 1988:1291). Kreeka keeles mõeldakse siin „ära vii meid katsetesse“ või „kohtusse“. Sõna tähendab suvalist katsumust, kuigi tihti kasutatakse ränkade katsumuste perioodi kohta, mil ustavus Jumalale proovile pannakse. Ilmutusraamatu autor kasutab sõna tekstis Filadelfia kogudusele: „Ma hoian sind katsumuse tunni eest mis tuleb kogu ilmamaa peale, et katsuda läbi ilmamaal elavaid“ (Ilm 3,10). (Malina & Rohrbaugh 2003:48). Hagneri meelset sobiks tõlkeks „proovilepanek“ ja mitte „kiusatus“, sest „Jumal ei kiusa kedagi“ (Jk 1,13); Jumal lubab omasid katsutud saada. Kiusatud on „ahvatletud patule“; proovitud on „asetatud raskustesse mille kaudu proovitakse usukindlust“. Kiusatus ja katsumus on sarnased, sest patt võib ilmneda mõlemal juhul; samas nad on erinevad, sest esimene omab negatiivset, teine pigem positiivset eesmärki. Palve konstateerib raskeid katsumusi, mille tagajärg on Jumala salgamine (vrd Lk 8,13). Võib küsida, kas katsumise vaatepunkt on eshatoloogiline ehk seotud tulevase ajastuga, tähendab see proovilepanekut igapäevaelus või mõlemat? Eshatoloogilist vaadet toetab see, et palve on aoristi vormis nagu senisedki, aga vastuväide on πειραζον vastava artikli puudumine. Tõenäoliselt on palves esmane tulevikuperspektiiv, aga sõnastus on selline, mis jätab avatuks ka võimaluse tavalisele igapäevasele katsumisele siin elus. Palves palutakse hoidmist katsumuste eest, milles katsutava usk ei suuda alles jääda. See tõlgendus on aktsepteeritav ka seoses järgmise palvega, kus konstateeritakse, et on katseid, millest ei ole võimalik eluga pääseda ja palutakse hoidmist sellistest. (Hagner 1993:151)

ῥῦσαι aor imp. ρυομαι – päästma, säästma (Bauer 1988:1291);

το πονηρόν: 1) füüsiline patt – halb olukord, haigus (Mt 12,45); 2) raskus, kuri, tige, halb (Mt 12,35; Lk 6,45); 3) ὁ πονηρός kuri = kurat Mt 13,19; Jh 17,15; Ef 6,16. Bauer soovitab viimast. (Bauer 1988:1291)

Antiikse vahemerelise uskumuse kohaselt kõige isiklikust põhjuslikkusest tõlgitakse see fraas „päästa meid ära Kurjast“. Kuri on siin kui prokurör, kes saadab katsumusi, et kindlaks teha ustavust Jumalale (vt. Ii 1,8-12). (Malina & Rohrbaugh 2003:49) Palve on ühendatud eelnevaga sidesõnaga αλλα „vaid“. Siit nähtub, et eelduseks on vältimatud katsumused ja neist paluvad jüngrit läbijuhtimist. Το πονηρόν võib siin olla masc või neutr, vastavalt kuri on kas „kurat“ või „üldine kurjus“. Juhul kui eelnevat salmi tõlgendada olemuslikult eshatoloogilisena, langeks valik esimesele. Sarnane mitmepalgelisus ilmneb sarnastes kohtades 2Ts 3,3 ja Jh 17,15. Vähemalt kolmes kohas Matteuses πονηρός viitab saatanale (5,37; 13,19.38; 1Jh 5,18), siiski üks koht viitab kurjale üldiselt (5,39). Käesolevas salmis on vahe kurjuse ja saatana vahel väike, igal juhul palutakse läbiviimist, ükskõik siis kummast. Lähemalt vaadates on eelistatavam personaalne tõlgendus; saatan soovib kasutada kristlase igat rasket katsumust oma kasuks. Kuues ja seitsmes palve koos oleks parafraseeritav järgmiselt: „*Ära saada meid usu katsumustesse, milles me vastu ei pea, aga kui selline katsumus tuleb, saada meid ära kuradist ja tema eesmärkidest*“. (Hagner 1993:152)

Toomas Paul arutleb kiusatuste üle: „Inimestel on erinevad nõrkused. Lapse ahvatlus võib olla jäätis, alkohoolikul viinapudel. Erak Antoniuse nägemustes olid põhilised võrgutavad naised (vrd 1Kr 7:5), nagu ta pihtimustest teame. Kõigil nendel juhtudel on tegemist ihulike himustamistega, mille kohta Paulus ütleb: „senini ei ole teid tabanud muu kui inimlik katsumus“ (1Kr 10:13). Kui me aga Meie Isa palves palume: „Ära saada meid kiusatusse, vaid päästa meid ära kurjast“, siis seepärast, et kiusatus (πειρασμός) ainsuses on Piiblis väga tõsine asi. Proovile panek, läbikatsumine (Ilm 2:10; 3:10). Kiusatus Piibli mõttes puudutab kõige olulisemast kinnihoidmist inimese elus. Tõeline kiusatus ei ole patuste osa. Patus püherdajaid ei ole vaja proovile panna ega hukutada, neil pole midagi kaotada. Külvaja mõistujutus on kalju peale kukkunud seeme need, kes kuuldes võtavad sõna rõõmuga vastu, ent neil ei ole juurt, üürikest aega nad usuvad, ent kiusatuse ajal taganevad ära (Lk 8:13; ka Mt 13:21).“ (Paul 2006)

2.1.5.1.1. Eestikeelsed tõlked

Siin on teine keerulisem koht Meie Isa palves. Πειρασμόν tõlkimisel, mis sisaldab juba algkeeles mitmeti tõlgendamise võimalusi, on eestikeelsetes tõlgetes järgitud tõlkijate kaasaegseid eksegeetilisi seisukohti. Kullamaa katekismuses on πειρασμόν tõlgitud „kurya ochastusse“, Stahl kasutab sõna „hukatusse“, muudes tõlgetes on eestikeelseks vasteks „kiusatus“. Algkeelne sõna sisaldab ka seda mõtet, aga võib samal ajal mõistetav olla igasuguse katsumusena, mille tulemus on Jumala salgamine. P1989 tõlgib „ära lase meid sattuda“ mis tõenäoliselt püüab arvestada UT konteksti laiemalt (vrd Jk 1,13 „Jumal ei kiusa kedagi“), mujal tõlgetes on traditsiooniline, kuid küsitavam vormel „ära saada meid“. Samas palves teine mitmetitõlgendatav sõna on πονερόν – kuri. Eestikeelsetes tõlgetes on alates UT1938/L1938 kuri väikese tähega, seega mõistetav üldise kurjusena, vanemates tõlgetes võib suurtäht viidata tõlkevõimalusele, milles mõeldakse konkreetselt Kuradit isikuna ja tema eesmärke.

2.2. Kokkuvõte

Meie Isa palve osas on eksegeedid pigem seisukohal, et tegemist on tervikuna eshatoloogilise tekstiga. Senised eestikeelsed tõlked on konservatiivsed, hoidudes liigsest eshatoloogilisest pingest. Kui ülaltoodud eksegeesi ja tõlkeanalüüsi püüda kokku võtta võimaliku Meie Isa palve (eshatoloogilise) tõlkena, siis tulemus võiks olla järgmine:

(Armas) Isa. Pühitse oma nime.

Too oma (kuning)riik.

Tee oma tahtmine teoks maa peal nagu taevas.

Homse päeva (taeva) leiba anna meile täna.

Ja anna meile andeks meie võlad. Meie anname andeks oma võlglastele.

Ja ära lase meid sattuda katsumustesse, vaid päästa meid ära Kurjast.

3. Kokkuvõte

Käesolevas töös on analüüsitud Meie Isa palve eestikeelseid tõlkeid. Algtekstiks on võetud NA27 väljaande kreekakeelne tekst, eksegeesiks uuemad inglise ja saksa keeleruumi piiblikommentaarid. Töö esimeses osas on tutvustatatud Meie Isa palvega seotud üldküsimusi ja iseloomustatud töös analüüsitavaid eestikeelseid piiblitõlkeid. Töö teiseses osas on analüüsitud palve haaval tähtsamaid sisulisi küsimusi.

Analüüsi tulemused on kokku võetud järgmiselt:

1. Eestikeelsed Meie Isa palve tõlked on järginud esimestest viimasteni sama tõlketraditsiooni, sõnastuse erinevused on suures osas pigem vormilised.
2. Kuna eesti keeles puudub tuleviku vorm, on kreeka aor pass 3. p palvete („sina“ palved) eesti keeles väljendamine põhjustanud mõningast varieeruvust. Teise palve puhul on erinevad tõlked kasutanud nii „saama“ kui „olema“ futuuri. Kui eeldada aoristi passiivi ainsuse 3. pöörde vormi *passivum divinum* kõnena, oleks võimalik lühem tõlge ilma kolmanda isiku tulevikuvormi kasutamata, vaid otsekõnes „sina“.
3. Kuna Meie Isa palve „sina“ osades kreeka algtekstis kasutatav aoristi imperatiiv viitab ühekordsele (Jumala) tegevusele, siis on tegemist eshatoloogilise palvega.
4. Kogu palve eshatoloogiliselt mõismisele viitab palve kastutamine väga vanast ajast jumalateenistusel armulaua epikleesi juures. Samuti viitab sellele „meie“ palve vana ladina kirku tõlge *supersubstantialem* armulaualeivana või „taeva“ leivana.
5. Eestikeelsed tõlked liigituvad läänekiriku mitte-eshatoloogilisse tekstikäsitluse koolkonda. Selle puhul mõistetakse „meie“ palveid (aga ka „sina“ palveid) immanentses tänase maailma kontekstis. Kindlasti on selles mõjutused Lutheri katekismusest, mis on sama traditsiooni kandja.
6. Problemaatilise sõna ἐπιούσιον vaste on eesti tõlgetes Lutheri eeskujul „igapäevane“. Toomas Paul osutab UT1989 joonealuses märkuses tõlkevõimalusele „homse päeva“ ehk „tulevase Jumalariigi“ (leib), see on ka ainus viide vastava palve eshatoloogilisele tõlgendusele eesti tõlketraditsioonis. Uuema aja eksegeedid pakuvad ἐπιούσιον vasteks just „homse (eshatoloogilise) päeva“.
7. Andeks andmise palve probleem on eesti tõlgetes lahtine. UT1938 on tõlkinud algkeelele vastavalt „oleme andeks andnud“. Selle palve „kui/nagu“ on ilmselt üks

tõeliselt poleemiline koht Meie Isa palve eesti tõlgete hulgas. Kuni UT1938 kasutatakse võrdlust „kui“, L1938-st alates aga tõlgitakse „nagu“. Ühelt poolt võib „kui“ mõista tingimusena Jumala andeksanniks ja „nagu“ on Jumalalt andekssaamise teine pool. Teisalt ka „kui“ tähenduses „kui üldse (oleme valmis)“ edastaks algteksti potentsiaali adekvaatselt ja „nagu“ tähenduses „nii nagu meie“ ohuks on võimalus tõlgendada inimese tegu eeskujuna Jumala teole. Seega mõlemad tõlkevõimalused tunduvad olema lähendväärtused. Algteksti mõtteks on pigem palvetaja aktiivsus, valmisolek Jumala kingitust, andeksandi, jagada. Võib-olla on tähendusväljadel olnud aspekte, mida me täna enam ei taju. Siin on edasist uurimisainest nii keeleteadlastele kui teoloogidele. Ja võib-olla saaks tõlkida üldse ilma võrdlemata: „Anna meile andeks meie võlad. Meie oleme andeks andnud oma võlglastele.“

8. Viimase palve πειρασμόν tõlkimisel, mis sisaldab juba algkeeles mitmeti tõlgendamise võimalusi, on eestikeelsetes tõlgetes järgitud tõlkijate kaasaegseid eksegeetilisi seisukohti. Enamuses tõlgetes on eestikeelseks vasteks „kiusatus“. Algkeelne sõna sisaldab ka seda mõtet, aga võib samal ajal mõistetav olla igasuguse katsumusena, mille tulemus on Jumala salgamine. UT1989 tõlgib „ära lase meid sattuda“ mis tõenäoliselt püüab arvestada UT konteksti laiemalt (vrd Jk 1,13), mujal tõlgetes on traditsiooniline, kuid küsitavam vormel „ära saada meid“. Samas palves teine mitmeti tõlgendatav sõna on πονηρον – „kuri“. Eestikeelsetes tõlgetes on alates UT1938/L1938 kuri väikese tähega, seega mõistetav üldise kurjusena, vanemates tõlgetes võib suurtäht viidata tõlkevõimalusele, milles mõeldakse konkreetselt Kuradit isikuna ja tema eesmärke.
9. Meie Isa palve osas on eksegeedid pigem seisukohal, et tegemist on tervikuna eshatoloogilise tekstiga. Senised eestikeelsed tõlked on pigem konservatiivsed, hoidudes liigsest eshatoloogilisest pingest.
10. Kui ülalpoolset tõlkeanalüüsi püüda kokku võtta võimaliku Meie Isa palve (eshatoloogilise) tõlkena, siis tulemus võiks olla järgmine:

    (Armas) Isa. Pühitse oma nime.

    Too oma (kuning)riik.

    Tee oma tahtmine teoks maa peal nagu taevas.

    Homse päeva (taeva) leiba anna meile täna.

Ja anna meile andeks meie võlad. Meie anname andeks oma võlglastele.

Ja ära lase meid sattuda katsumustesse, vaid päästa meid ära Kurjast.

4. Kasutatud kirjandus

Kasutatud piiblitekstid ja apokrüüfid

Didache= Kaheteistkümne Apostli Õpetus. K. Kasemaa & A. Kull *Apostlikud Isad*, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002, 205–212.

KP1935= *Piibel. Lühendatud väljaanne koolile ja kodule. Tartu linna Ped. Muuseumi usuõpetuse toimkonna toimetusel ja kirikuõp. Harald Põllu tõlkes*. Tartu: Tartu Piibli Seltsi kirjastus, 1935.

L1938= *Jumala Püha Sõna. Suur Piibel. Wälja antud eestikeelse piibli 200 aasta juubeli tähistamiseks*. Keruu, Soome: Kirjastus osaühisus „Loodus“ Tartu-Tallinn 1938, 1989.

LUT1984= *Die Bibel nach der Übersetzung Martin Luther in der revidieten Fassung von 1984*. Stuttgart: Deutsche Bibelgeshellshaft, 1984.

NA27= *Novum Testamentum Graece post Eberhard et Erwin Nestle communitier ediderunt Barbara et Kurt Aland; 27. revidierte Auflage*. Stuttgart: 1898 und 1993 Deutsche Bibelgeshellschaft, 1993.

P1739= *Piibli Ramat Se on keik se Jummala Sanna, Mis Pühhad Jummala Mehhed Kes pühha Waimo läbbi juhhatud Wana Seädusse Ramatusse Ebrea Kele ja Ue Seädusse Ramatusse Kreka Kele Essite on ülleskirjotanud nüüd agga hopis Jummala armo läbbi, meie Eesti-Ma KeleEssimest korda üllespandud, ja mitme sündsa salmiga ärraselletud.* Tallinn: Jakob Joan Köler, 1739; Faksimiileväljaanne Tallinn: Eesti Raamat, 1990.

P1968= *Piibel. Vana ja Uus Testament. Piibliseltsi väljaanne*. British and Foreign Bible Society, 1968.

P1997= *Piibel. Vana ja Uus Testament*. Tallinn: Eesti Piibliselts, 1997.

UT1715= *Meie Issanda JEsusse Kristusse Uus Testament Ehk Jummala Ue SädusseSanna mis Pärrast Issanda JEsusse Kristusse Sündmist pühhast Ewangelistist ja Apostlist on ülleskirjotud/ ja nüüd Ma Kelel üllespantud Tallinnas.* Tallinn: Johann Kristow Bredeken, 1715; Faksimiileväljaanne Tallinn: 2004.

UT1938= *Meie Issanda Jeesuse Kristuse Uus Testament ja Psalmid ehk Taaveti Psalmid*. Tartu: Briti ja Välismaa Piibliseltsi väljaanne, 1938.

UT1989= Eesti Evangeelne Luterlik Kirik. *Uus Testament ja Psalmid ehk Vana Testamendi laulud*. Eelk Konsistoorium, 1989.

WT1686= *Meije Jssanda JEsusse Kristusse WastneTestament Echk Jummala Pöhä Sönna Kumb Perräst Jssanda JEsusse KristusseSündmist pöhist Ewangelistist nink Apostlist om ülleskirjotetu.* Riga: Georg Milcken Königl. Buchdr, 1686.

VULGATA= *Latin Vulgata Clementina (Clementine Vulgate)*. Colunga & Turrado Madrid, 1946.

Kasutatud kirjandus

Auvinen, Ville. *Jesus' teaching on prayer*. Åbo: Åbo Akademi University Press, 2003.

Bauer, Walter. *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neues Testaments und frühchristlichen Literatur / von Valter Bauer 6., völlig neu bearb. Auflage. / hrsg. von Kurt Aland und Barbara Aland*. Berlin;New York: de Gruynter, 1988.

Becker, Jürgen. *Jesus von Nazaret*. Berlin: Walter de Gruyter, 1996.

Davies, Margaret. *Matthew. Second Edition. Readings: A new Biblical Commentary*. Sheffield Phoenix Press, 2009.

Dessler, Alfoins. The Spirit of the Lord's Prayer in the Faith and Worship of the Old Testament. J. J. Petuchowsky & M. Brocke *The Lords Prayer and Jewish Lithurgy*. London: Burns and Oates, 1978, 3–20.

Grondin, Mike. The Father's Kingdom – The Gospel of Thomas Discussion Group, 22.07.2009. http://groups.yahoo.com/group/gthomas/message/8842.

Hagner, Donald A. *Matthew 1-13*. Dallas;Texas: World Books, 1993.

Jeremias, Joachim. *Abba. Sudien zur neutestamentlichen Theologie und Zeitgeschichte*. Germany: Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1966.

Jeremias, Joachim. *Neutestamentliche Theologie. Erster Teil: Die Verkündigung Jesu*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1979.

Kittel, Gerhard. *Theologishes Wörterbuch zum Neuen Testament*. Bd. Zweiter band, 2. Auflage. Stuttgart: Verlag von W. Kohlhammer, 1950.

Koehler, Ludwig, Baumgartner, Walter & Stamm, Johann Jakob. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Bd. 2, T-G, M. E. J. Richardson EJ Brill, 1995.

Lohmeyer, Ernst. *Das Vaterunser: Erklärt*. Vandenhoeck & Ruprecht, 1952.

Luz, Ulrich. *Das evangelium nach Matthäus, Das Evangelich-Katolicher kommentar zum neuen testament, 1. Teilband*. Zürich: Benzigen verlag; Neukirchener verlag, 1989.

Luther, Martin. *Ein einfeltige weise zu Beten, fur einen guten freund Mart. Luther.* Wittenberg: Hans Lufft, 1535.

Luther, Martin. *Väike katekismus ühes süvendava lisaga*. Stockholm: Eesti Vaimulik Raamat, 1991.

Malina, Bruce J. & Rohrbaugh, Richard L. *Social Sciece Commentary on the Synoptic Gospels. Second Edition*. Minneapolis: Fortress Press, 2003.

Mursell, Gordon. Praying The Gospels: spirituality and worship. S. C. Barton *The Cambrige Companion To The Gospels*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 245–263.

Mägiste, Julius. Eesti saama-futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest – *Eesti Keel. Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri* 3, 1936, 65–92.

EKI. Eesti piiblitõlke ajaloo lühiülevaade. Eesti Keele Instituut, 2013. http://www.eki.ee/piibel/index.php?tekst=sissejuhatus.

O'Neill, J. C. The Lord's Prayer – *Journal for the Study of the New Testament* 51, 1993, 3–25.

Paul, Toomas. *Eesti piiblitõlke ajalugu. Esimestest katsetest kuni 1999. aastani. ETA Emakeele Seltsi toimetised Nr. 72*. Tallinn: Emakeele Selts, 1999.

Paul, Toomas. Piibli tõlkimise problemaatika – *Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis aastaraamat = Annales Societatis Litterarum Estonicae in Svecia* XIV, 2004-2009, 2012, 81–103.

Paul, Toomas. Rasked Kohad Piiblis, X – *Ajaleht Eesti Kirik* 48, 2006. http://www.eestikirik.ee/?p=1973".

Paul, Toomas. Sissejuhatus. *Uus Testament ja Psalmid ehk Vana Testamendi Laulud*. Tallinn: EELK Konsistoorium, 1989, 7–16.

Peebo, Jaak. *Wastse testamendi lugu*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2001.

Petuchowski, Jakob J. Jewish Prayer Texts of the Rabbinic Period. *The Lords Prayer and Jewish Lithurgy*. Burns and Oates, 1978, 21–57.

Põld, Toomas. *Kullamaa katekismus*. Tartu Ülikooli Usuteaduskond, Bielefeld ; Tartu, 1996. http://tartu.ester.ee/record=b1012617~S1*est.

Põld, Toomas. *Kullamaa katekismuse lugu. Eestikeelse katekismuse kujunemisest*. Tartu, 1999.

Põld, Toomas. Simon Wanradti Katekismus 1535 – *Usuteaduslik Ajakiri* 51, 2003, 61–85.

Roosimaa, Peeter. *Uue Testamendi eestikeelsetest tõlgetest ja tõlkimist toetavast eksegeesist; juhendajad Toomas Paul, Anne Kull*. Tartu Ülikooli Usuteaduskond, Tartu, 2004. http://tartu.ester.ee/record=b1653498~S1*est.

Ross, Kristiina. Eessõna Uue Testamendi 1715. aasta faksimiileväljaandele. *Uus Testament 1715 faksimiile*. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2004.

Saareste, Andrus. Piibli keel ja rahvakeel – *Eesti Keel. Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri* 18, 7-8, 1939, 174–226.

Salo, Vello. *Maakeelse Piibli kolm kuube; Aulaloeng 26. jaanuaril 1994*. Tartu: Tartu Ülikooli teabetalitus, 1994.

Schweizer, Eduard. *Das Evangelium nach Matthäus*. Bd. 2, 16. Auflage. Göttingen und Zürich: Ruprecht Gmbh & Co, 1986.

Stevenson, Kenneth W. *The Lord's Prayer: Text in Tradition*. Fortress Press, 2004.

Strack, Hermann Leberecht & Billerbeck, Paul. *Kommentar zum neuen Testament aus Talmud und Midrasch: Bd. Das Evangelium nach Matthäus*. Bd. 1, 9. Auflage. München: Beck, 1986.

Tomson, Peter J. Jesus and his Judaism. M. Bockmuehl *The Cambrige Companion To The Jesus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 25–40.

Vögtle, Anton. The Lord's Prayer: A Prayer for Jews and Christians? J. J. Petuchowsky & M. Brocke *The Lords Prayer and Jewish Lithurgy*. London: Burns and Oates, 1978, 93–118.